

Pere de Centelles i el destí de la Casa d'Oliva

Pere de Centelles i el destí de la Casa d'Oliva

MARÍA ISABEL LORITE MARTÍNEZ

edicionsdel**sud**

Aquesta obra ha obtingut la III Beca d'Investigació Serafi de Centelles (1999), convocada i concedida per l'Associació Cultural Centelles i Riusech.

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) si necessiteu reproduir algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70/93 272 04 47).

Primera edició: desembre de 2017

© María Isabel Lorite Martínez, 2017
© Associació Cultural Centelles i Riusech, 2017
© Edicions del Sud, 2017
Moreres, 22, 46712 Piles (Safor, País Valencià)
620 99 73 77
info@edicionsdelsud.com
www.edicionsdelsud.com

Il·lustració de coberta:

Falconer (Detall d'un alt relleu semicircular, escultura treballada en estuc i policromada, original del palau d'Oliva, possiblement de la Sala d'Armes, Hispanic Society of America, Nova York, Antoni Esteve Blay [autor de la foto], 1999).

ISBN: 978-84-947445-4-9
Dipòsit Legal: V-3025-2017

Traducció al valencià: Manel Arcos i Martínez
Revisió lingüística: Jaume Noguera Mengual i Vicent Riera Escrivà
Edició i correcció tecnolingüística: Manel Arcos i Martínez
Disseny de portada i maquetació: Vicente Camps García

Imprés en Obrapropia
Taquígraf Martí, 18
46005 València

Fet a Piles

A Fernando, con cariño.

Voldria agrair a l'Associació Cultural Centelles i Riusech l'oportunitat concedida de participar en l'enriquiment del coneixement que posseïm de la nostra història i, més en concret, de poder aportar noves dades sobre un dels principals llinatges de l'antic Regne de València.

ÍNDEX

PRÒLEG.....	11
1.- ENTRE LA VESÀNIA I LA RAÓ.....	15
2.- VIDA FAMILIAR I SOCIAL DE PERE DE CENTELLES.....	23
3.- LA TASCA ADMINISTRATIVA DEL IV COMTE.....	35
3.1 L'ombra d'un governant.....	35
3.2 Pere de Centelles, senyor d'Oliva.....	37
L'administració dels seus Estats.....	37
L'administració de la Casa.....	42
4.- UNA HERÈNCIA POLÈMICA.....	63
5.- TESTIMONIS ANALITZATS.....	77
Testimonis favorables a Jaume Centelles.....	77
Testimonis favorables a la duquessa de Gandia.....	82
APÈNDIX DOCUMENTAL.....	87
FONTS I BIBLIOGRAFIA.....	97

PRÒLEG

Parlar dels Centelles en relació a la València moderna és parlar d'un dels llinatges més notables del regne, no sols per la importància de les seues possessions sinó també per la relació mantinguda amb la Corona i el servei prestat a ella. Un servei que podem exemplificar en els càrrecs de conseller i camarlenc de Martí l'Humà que Gilabert de Centelles va exercir a mitjan segle XIV, i que exercirien igualment altres membres com Eimeric, Bernat o Francesc Gilabert, respecte a altres monarques. Fou precisament la seua assistència als conflictes armats mantinguts a Itàlia la que va procurar als Centelles la propietat de diversos territoris italians i, el que és encara més significatiu, el títol de comtes d'Oliva, atorgat a Francesc Gilabert de Centelles pel Magnànim a l'abril de 1449.

Les empreses militars no van constituir, tanmateix, l'únic camp on els Centelles van destacar; si notables van ser el renom i les mercés que va comportar la batalla, tampoc no fou desdenyable el quefer cultural d'alguns dels integrants de la Casa, atrets pel fascinant món de les lletres i les arts. Bon exponent d'això fou la labor de mecenatge duta a cap pel II comte d'Oliva, Serafi de Centelles, i de la qual va destacar el seu impuls a l'esfera de la literatura.

Evidentment, semblant protagonisme no anava a passar desapercbut als ulls de la historiografia, que ha deixat constància dels seus noms i els seus fets més rellevants. Tot i que, com ocorre amb molts altres personatges i altres matèries, no són poques les llacunes que queden encara per cobrir, per a obtindre una imatge ben precisa i completa de la nostra història. I en eixa direcció apunta el present treball, que pretén aportar noves dades que permeten enriquir el coneixement que hui poseïm del nostre passat i, en concret, de la família Centelles, de la qual fou cap del seu comtat la vila d'Oliva. L'estudi se centra exactament

en un dels fets més significatius en relació a ells: l'annexió del comtat al ducat de Gandia després de la mort del IV comte, Pere de Centelles. Tot i que es tracta d'un esdeveniment ben conegut, al qual pràcticament la majoria de treballs dedicats a la història d'aquest llinatge o, més en general, a la del regne valencià fan al·lusió, sens dubte és susceptible de noves anàlisis capaces d'aportar-li major llum i comprensió. Perquè comptem amb fons arxivístics d'extraordinària riquesa per a això. Fons com els examinats en aquest cas —custodiats a l'Arxiu del Regne de València—, en relació al plet mantingut després de la seua mort entre Jaume Centelles i Magdalena de Centelles per la successió als seus Estats.

Serà aquest l'eix articular d'un estudi que mostrarà els arguments esgrimits per cada un d'ells per a reforçar la seua posició; arguments que coneixerem a través de les declaracions dels testimonis presentats per les dues parts en el dit procés. Les dades aportades pels servidors del noble i per aquells que el coneixien de manera més o menys directa, ens mostraran alguns dels secrets d'un litigi que es mantindria viu durant més de dues dècades, i que acabaria afavorint la Casa dels Borja de Gandia. Però més enllà d'això, revelaran una imatge del IV comte d'Oliva que a ningú no deixarà indiferent. A través dels dits testimonis coneixerem Pere de Centelles senyor i governant, però també l'espòs, el fill i el germà. I per damunt de totes aquestes facetes, l'home assetjat per la vesània i l'infortuni.

Dos aclariments es fan, si no necessaris, sí convenients, sobre el present treball. En primer lloc, no ens trobem davant una biografia del comte d'Oliva. Si bé és cert que la base d'aquesta anàlisi la constitueixen un reguitzell de referències a la seua personalitat i a alguns episodis de la seua vida, aquestes es limiten a les assenyalades pels testimonis en la causa, de manera que no quedaran reflectides altres dades que sobre ell podem conèixer per mitjà d'altres fonts. En segon lloc, i com s'insistirà en alguna ocasió al llarg del treball, no és la intenció d'aquest jutjar el nostre protagonista ni cap de les parts implicades en el procés obert després de la seua mort. El propòsit és oferir noves referències sobre aquest últim que permetran conèixer més en profunditat els termes en què es va desenvolupar i, alhora, facilitar una visió més àmplia de la vida quotidiana dels Centelles, tant a l'àmbit administratiu com familiar.

Escut dels Centelles i Riusech (Pedra tallada, s. XVI, Museu d'Història de Nules, Antoni Esteve Blay [autor de la foto], 1999).

Capítol 1

ENTRE LA VESÀNIA I LA RAÓ

A quatre de Agost (1537) fon batejat un fill del molt il·lustre Conde de Oliva don Francisco, fonch nomenat Pere, Esteve, Joan, Benet, foren padrins Reverent mosen Joan Jafer y mosen Joan Escrivà, sonador del orgue, preveres. Padrines la beata Jafera y la beata Escrivana. Batejà mosen Pere Sala [...].¹

No podien sospitar els citats, en aquesta partida sacramental, que el xiquet que davant ells rebia el baptisme es convertiria en un dels membres més singulars del llinatge dels Centelles, i en la peça clau del major dels seus conflictes successoris: el qui va donar lloc a la possessió del comtat d'Oliva per part dels ducs de Gandia.

Pere de Centelles, anomenat també Ramon de Riusech en virtut d'una exigència testamentària de Gilabert de Centelles a la centúria anterior, era fill de Francesc Gilabert de Centelles —III comte d'Oliva— i de Maria de Cardona, filla dels ducs de Cardona. Si bé hi hagué altres fills del matrimoni, fou ell l'únic baró, tenint per germanes Anna, Felipa i Magdalena, aquesta última futura duquessa de Gandia.

Sense arribar a l'exagerat discurs dels seus detractors, que tindrem ocasió d'analitzar en apartats posteriors, sens dubte no podem qualificar d'«envejable» la salut del IV comte d'Oliva. De fet, va ser el principal argument utilitzat en contra seua en el conflicte successori que va esclatar a la seua mort. I és que, lluny de ser malalties comunes de naturalesa vírica, les afeccions patides eren d'indole mental, la qual cosa dificultava no només la seua cura sinó també la seua dissimulació.

1. D. A., *El palau dels Centelles d'Oliva*, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva, 1997, p. 69.

El primer revés patit pel comte va tindre lloc en 1556, a l'edat de dènou anys, quan va caure a les aigües del riu Calapatar. La fortuna va voler que, aquell dia, Pere optara per gaudir del passeig en barca en companyia d'un dels seus servidors, i que aquest comptara amb la gosadia suficient per a arrabassar-li'l a la mort. De nom Andreu Thur i natural d'Eivissa, havia entrat al seu servei en 1554 com a gentilhome, càrrec que abandonaria per a convertir-se en alcaid del castell de Santa Anna en recompensa per la seua gesta. Tal mercé reflectia la gratitud del jove Centelles cap a l'home que li havia salvat la vida i amb qui li unien llaços estrets de cordialitat i afecte. De fet, les portes del palau estaven sempre obertes per a ell, i no hi havia estança on es trobara el comte a qui se li negara l'accés, sent ben rebut en tot moment sense importar els negocis que aquell estigués despatxant.

De la informació oferida pel personal del palau i altres veïns d'Oli-va, es dedueix que l'accident al riu no va ocasionar danys significatius a la salut de Pere, que segons una majoria de testimonis va romandre malalt tan sols cinc o sis dies i va poder tornar al cap d'aquest temps a les seues activitats habituals. No són pocs els qui neguen, fins i tot, que patira alguna malaltia després de ser rescatat de les aigües, i ignoren que romanguera reclòs al palau per la dita causa. Es tracta, sobretot, de llauradors i menestrals que van continuar veient-lo per la vila com de costum, i de persones que hi van arribar amb posterioritat al desgraciat succés. Entre aquestes últimes podem citar, com a exemple, Alonso de Celada i fra Antoni Beltran; tots dos van conèixer a la seua arribada l'episodi del Calapatar, però a ningú d'ells no van arribar rumors, ni tan sols, que el comte haguera emmalaltit. Així doncs, fos certa o no la reclusió al palau per indisposició, la seua escassa durada i el fet que passara desapercebuda davant els ulls de la vila, ens porta a considerar la limitació de la seua gravetat.

No va passar desapercebuda, tanmateix, la malaltia patida durant 1557 i part de 1558. El comte s'enfrontava llavors a una profunda crisi, la gravetat de la qual no residiria tant en la seua durada com en la seua naturalesa vesànica. Crisi que, d'altra banda, anava a traspasar l'esfera de la qüestió personal per a repercutir en el govern del comtat. La conseqüència més directa i de major relleu va ser, sens dubte, el traspàs de l'administració dels seus béns i Estats a sa mare, la comtessa Maria, qui, com veurem més endavant, governaria fins a octubre de 1558.

Els primers símptomes del paroxisme patit pel comte es van manifestar a principis de 1557, moment a partir del qual es van succeir una sèrie de despropòsits i imprudències que evidenciaven la pertorbació del seu judici. Arribats a aquest punt, cal assenyalar que encara que tots els interrogats sobre el seu comportament ratifiquen l'existència de trastorn mental, ningú no ho fa en els termes utilitzats per la duquessa de Gandia, Magdalena de Centelles i de Borja, i els seus adeptes. A diferència d'aquests, que semblen culpar Pere de la seua pròpia desgràcia, els més propers a ell s'expressen des de la resignació i la reserva i intenten disculpar un comportament que responia a una voluntat dominada per la demència. El to de les declaracions resulta especialment afectiu en els casos de fra Berthomeu Simó² i Cristòfol Fenollet, que no dubten a l'hora d'atribuir les «entremaliadures» del comte a la seua curta edat. Boquera, alcaid del castell del lloc de Palaus, afirma que aquell era respectat com a home de judici, tot i que «feya algunes joventuts e males criances per haverse criat massa a sa voluntat y no ab molt bones companyies y així donaba que parlar a la gent».³

Així doncs, amb més o menys fredor, parlant de bogeria o d'insensatesa pròpia de la joventut, la veritat és que tots els qui van conèixer i van tractar el comte reconeixen haver observat anomalies en el seu comportament durant un període que s'estendria des de febrer de 1557 fins a abril de 1558, anomalies relacionades no tant amb la conducta que s'esperava d'algú de la seua extracció social, com amb la lleugeresa de judici.⁴ No és que Pere abandonara durant aquest temps la solemnitat inherent al seu títol per a adoptar hàbits més informals, sinó que va adquirir costums d'una rudesia inusitada. Entre elles es poden destacar la seua obstinació a menjar de peus —el jove es va negar durant la seua malaltia a seure a taula, ja fos amb la família o ja fos amb els cavallers

2. Mestre en sacra teologia i membre de l'Orde de Sant Francesc, fra Berthomeu Simó va abandonar el monestir de Santa Bàrbara de Castelló per a residir al monestir del Pi, on va romandre des de 1556 fins a 1562.

3. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Expedient 6079.

4. No pogué passar desapercebuda l'alteració del judici d'un jove que, malgrat les entremaliadures i les imprudències pròpies d'un temperament inquiet, havia demostrat des de xiquet un enginy i una intel·ligència notables. El seu mestre, mossén Francesc Tudela Pebla, havia dit d'ell que «encara no havia acabat de llegir la lliçó com ja la sabia tan bé com ell.» (ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Expedient 6078, f. 366v).

que el visitaven— i la indiferència mostrada cap al seu aspecte físic, a la qual cosa ha d'afegir-se un caràcter variable i en ocasions retret.⁵

Que la vila d'Oliva era conscient del fet, és una cosa que evidencia la celebració de rituals religiosos a fi de sanar-lo. Les dades aportades per la documentació referent a això permeten retratar amb detall el cerimonial seguit: els capellans serien acompanyats pels habitants del lloc en processons en què implorarien el seu restabliment, i que tindrien com escenari el castell de la Mare de Déu del Rebollet, el monestir de la Mare de Déu del Pi i l'església de Sant Roc, entre altres.

La concessió de la gràcia impetrada seria celebrada el 21 d'abril de 1558 amb una solemne processó en agraïment a la Mare de Déu del Pi. I és que, efectivament, per aquelles dates el jove Centelles recuperava la salut, i sa mare li entregava de nou el govern a l'octubre del mateix any. Recobrat el judici i restaurada la seua autoritat, reapareixia davant els seus súbdits com un home capaç d'exercir amb eficàcia la seua tasca de governant. S'iniciava, així, una nova etapa en què «fonch hagut y reputat comunament per home e senyor de molt bo y perfet juhi y enteniment».⁶ Però si aquesta afirmació, sostinguda per la majoria de declarants, pareix suficient per a defensar el seu seny en 1558, alguns d'ells van més enllà en les seues confessions per a insistir, no sols en el restabliment de la raó sinó també de les bones formes, marcant nítidament la diferència respecte a l'època de la seua malaltia. És el cas, per exemple, de Millán de Torres —criat del governador Cristòfol Centelles—, qui exposa:

Dit comte don Pedro vestia, menjava, vevia, parlava, tractava e negociava molt bé e cuerdament e ab molta netedat e limpieza, com a home molt bo y arreglat juhi y enteniment.⁷

Com pot apreciar-se, en aquesta declaració s'atorga una importància notable a les maneres i els hàbits higiènics, cosa que pot semblar a primera vista un poc supèrflua, però que constitueix un aspecte fona-

5. De la documentació es desprén que, durant el temps que el comte va tindre pertorbada la raó, el seu aspecte va ser desendregat i el seu tracte aspre, tancant-se en ocasions durant dies en la seua habitació i negant-se a parlar amb ningú.

6. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6078, f. 465.

7. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079.

mental a tindre en compte a l'hora de descriure el Pere de Centelles del moment, i no sols perquè, durant els mesos anteriors, la seua conducta estiguera caracteritzada per la falta de decor, sinó també perquè els seus adversaris basaran el seu discurs en la prolongació d'aquesta a 1558.

El goig que albergava el cor dels olivers, en recuperar el seu senyor, no tardaria, tanmateix, a esvair-se. La vesània, que pareixia aguitar de prop l'aristòcrata disposada a sumar una conquesta, anava a assestar el colp decisiu i a arrabassar-lo definitivament al seny. A l'octubre de 1559, estant de caça i pesca al riu Calapatar, es va veure afectat d'unes febres que el van obligar a abandonar el lloc per a ser internat al monestir del Pi, on romandria fins a març de 1560. L'estat febril anava a trastocar de nou la seua ment, aquesta vegada amb una intensitat que no donaria lloc a cap dubte, i que faria coneixedor del fet tot el comtat.

Encara que l'opinió més generalitzada és la que va emmalaltir durant la seua estada al riu, començant la tirallonga de despropòsits al monestir, alguns situen l'inici de la malaltia en moments anteriors i afirmen que, ja abans d'eixir de pesca i durant els primers moments d'aquella, la seua actuació va donar vestigis d'una nova crisi. Començara aquesta uns quants dies abans o després, la veritat és que el seu moment àlgid va tindre lloc una volta reclòs el comte al monestir, on va donar clars senyals de pèrdua de judici i es va negar a eixir de la cel·la en què es trobava.

Com en 1557, queia de nou en el retraïment i el tracte difícil, tot i que en aquesta ocasió les conseqüències serien de més gravetat. El divendres 15 de març de 1560, torbada la raó fins a l'exacerbació, agredia la seua dona amb un punyal i li causava diverses ferides. Hipòlita de Zúñiga⁸ havia anat a visitar-lo com de costum al monestir i l'acompanyava a la seua cel·la en aquell moment. Pogué ser rescatada pels servidors que esperaven a la porta i diversos religiosos que van acudir alertats pels seus gemecs.⁹ «El diablo lo ha echo hazer», van ser les paraules amb què l'agressor va rebre els atònits frares i el patge que va aconseguir

8. Hipòlita de Zúñiga i Requesens era filla de Juan de Zúñiga —de la casa dels comtes de Miranda del Castañar— i Estefania de Requesens, com també germana del Comanador Major de Castella.

9. El patge Nicholau Morales i el majordom mossén Nofre Tristull —aquest últim servia a la casa dels comtes d'Oliva des de feia més de quaranta anys— eren dues de les poques persones que encara conversaven amb el comte. El doctor Miquel Joan Torres seria l'encarregat de curar la comtessa, que romandria en un llit vora deu dies.

llevar-li l'arma. Tot seguit, va ordenar a tots abandonar l'habitació i va expressar el seu desig de romandre a soles.

Seria aleshores Cristòfol Centelles, a qui havia eixit a buscar un dels frares a Oliva per a anunciar-li el que havia ocorregut, qui va reprendre el comte pel desagradable succés, en to irritat i amenaçador:

¿Perécele a vuestra señoría que son estas cosas que se puedan sufrir, en poner mano en una señora tan principal y a quien vuestra señoría debe tanto? Vámonos a casa que ya no se le ha de dar esté con tanta libertad.¹⁰

A les queixes de Pere, que es negava a abandonar el lloc, Cristòfol responia amb contundència:

No es de cuerdo hazer tales cosas, mas si no quiere venir de su voluntad entienda que ha de venir de fuerza, y daré razón al señor duque para que proveha lo que sea de justicia.¹¹

Totes les advertències fetes anaven a ser portades a efecte immediatament. Cristòfol encomanava als germans Jaume i Miquel Centelles la custòdia del comte, i ordenava que fos conduït al palau d'Oliva i, una vegada en ell, a l'estança on havia estat allotjat durant la crisi anterior.¹² Seguidament, ell mateix donava compte de l'incident a Alfons d'Aragó, duc de Sogorb i lloctinent i capità general, de qui rebria l'encàrrec de la seua cura; davant els nobles Diego Sentáγγελ i Alonso Palafoix com a testimonis, Cristòfol prometia custodiar-lo correctament i tindre'l a disposició del rei, del lloctinent general i de la Reial Audiència quan aquests el requeriren, tot sota pena de 10.000 ducats d'or en cas d'incompliment.

Un incís mereix fer-se abans de continuar amb les mesures adoptades en relació al comte. I és que l'anàlisi de la documentació permet plantejar l'episodi de la comtessa Hipòlita com una cosa anunciada i

10. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Apèndix 1737.

11. *Ibídem*.

12. En les èpoques de crisi mental, el comte era traslladat de la seua estança habitual, coneguda com a Marcapa, als Estudis Blancs o la Quadra. Sembla que aquestes estades oferien més seguretat, segurament perquè les finestres tenien reixes que impossibilitaven qualsevol intent de fugida del malalt.

que podia haver-se evitat. Perquè el dia anterior al succés, el noble havia interrogat un dels majordoms sobre la pena amb què se sancionava l'uxoricidi. Acostumat potser a les incongruències d'aquell, el servent hauria fet cas omís del que anava a convertir-se en una agressió anunciada.

A partir d'aquell moment, la seua vida anava a estar definitivament marcada per la demència. A excepció d'un dels testimonis, la declaració del qual resulta contradictòria i confusa, la resta coincideix a l'hora de definir l'estat del malalt, qui es trobaria contínuament lligat per a evitar l'autolesió i les agressions a aquells que l'acompanyaven. La mesura no era exagerada, si tenim en compte que ja al monestir havia intentat llançar-se per una finestra, i que acostumava a colpejar-se el cap contra els murs. Nicholau Morales, que com a patge va romandre al seu costat dia i nit, expressava tal situació en els termes següents:

Aprés que fonch posat en dita stancia li ligaren les comes ab una tovallola perquè no puga fer de si mateix algun desdó y fer-se algun dany arremetent a alguna paret, donat del cap en ella o fer-se altre danys [...] parla com a persona fora de seny y algunes vegades interrogantlo aquell no li respon al propòsit [...] y ha vist així mateix mordre's les mans y mossegar-se [...].¹³

No van ser menors les precaucions preses durant les passejades que el comte donava al costat d'alguns dels seus criats i vassalls:

anava abrahamonat e lligat los brassos ab una tovallola e tots anaven ab molt gran ull no se'n fugués com acostumava [...].¹⁴

Així doncs, la documentació mostra un home que no va recuperar ja el judici després de l'agressió perpetrada a la seua esposa en 1560, una persona fora de si els períodes de lucidesa de la qual havien quedat enrere per sempre.

Sense desdenyar, en absolut, la importància que per al coneixement de la personalitat del nostre protagonista tenen les declaracions dels veïns d'Oliva i els servidors més pròxims a ell, ha d'assenyalar-se la

13. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Apèndix 1737, f. 9.

14. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079.

transcendència del procés que, com hem vist a través de diversos fragments, exposa l'incident patit al monestir. La riquesa de les dades per ell aportades i el fet que el seu pèssim estat de conservació haja fet convenient retirar-lo del préstec al públic, m'ha portat a reproduir literalment en l'apèndix documental d'aquest treball un dels capítols que millor refereixen el succés.¹⁵

No voldria concloure aquestes referències a la salut del jove comte, sense fer una observació de caràcter comparatiu en relació amb la figura de l'hereu del rei Prudent, el príncep Carles. A falta d'una anàlisi més àmplia des del punt de vista de la medicina, que permeta identificar la malaltia patida per Pere de Centelles i constatar la seua semblança amb aquella que va patir el príncep, les dades aportades sobre el seu estat físic i mental evoquen quasi immediatament el cas d'aquell, no sols per la similitud de les seues manifestacions sinó també per la coincidència cronològica. Geoffrey Parker parla d'un deteriorament en la personalitat de Carles que s'iniciaria en 1554 i experimentaria una etapa crítica a partir de 1560, que va coincidir amb l'evolució del trastorn patit pel Centelles.¹⁶ La concordança es fa explícita a més, com acabe d'assenyalar, en els símptomes que van presentar les dues malalties. A l'igual del comte d'Oliva, el príncep va patir diversos atacs febrils que van minar la seua salut i van originar un comportament desordenat i excèntric, en paraules de Fernández Álvarez «amb gestos de crueltat vertaderament alarmant».¹⁷ I si parlàvem de cert infantilisme en la conducta de l'aristòcrata oliver, no resulta d'escassa significació el judici recollit en l'obra esmentada de Parker sobre Carles: «en judici i ésser, com en l'enteniment [...] queda molt enrere del que a la seua edat es requereix». Així, si bé hi ha detalls evidents que ens trobem davant dues personalitats de naturalesa ben diferent, hi ha tota una sèrie d'elements que semblen mostrar la semblança del trastorn patit per tots dos personatges, un trastorn que en ambdós casos anava a derivar en un caràcter difícil que enfosquiria per sempre les seues figures.

15. He d'agrair al personal de l'Arxiu del Regne de València la deferència mostrada, en permetre'm finalitzar la consulta del dit volum abans de retirar-lo definitivament.

16. G. PARKER, *Felipe II*, Madrid, 1991, p. 114.

17. M. FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, *Felipe II y su tiempo*, Madrid, 1998, p. 401.

Capítol 2

VIDA FAMILIAR I SOCIAL DE PERE DE CENTELLES

Com hem vist, la informació relativa a la salut del IV comte d'Oliva ens mostra una persona de caràcter inestable i comportament excèntric, capaç de mostrar la innocència i la ingenuïtat d'un xiquet i al mateix temps dur a execució violents actes, a mercé sempre dels capricis de la demència.

Ara bé, com era l'home que li agradava estar tot sol i que adorava la Lluna i les estrelles, en les èpoques en què la vesània pareixia concedir-li el privilegi de la lucidesa? Si bé les dades amb què comptem no destaquen precisament per la seua exuberància, són d'una riquesa excepcional per al coneixement de la vida privada i social del nostre protagonista i ofereixen, a través de la seua relació amb els més afins a ell, una visió ben distinta a la presentada en el capítol precedent.

La primera dada a destacar de la vida quotidiana de Pere és el seu total desinterés cap a l'activitat militar. A diferència dels seus avantpassats, dedicats majoritàriament a la milícia i el servei a la Corona, no va resultar ser un home amant de l'aventura i les grans empreses. Lluny de l'ombra reial, de la política d'altura, del camp de batalla, el jove Centelles va fer dels seus Estats el seu món, un lloc a la seua mida on dur a terme les seues no massa elevades aspiracions. La seua vida transcorria, plàcidament, entre les parets del palau i l'entorn més proper a aquest: els horts, les muralles i la marina.

Tot i que no podem afirmar que aquest gust pel món retirat estiguera íntimament relacionat amb la seua naturalesa feble, sens dubte era una vida tranquil·la el que més convenia a una persona propensa a patir atacs febrils. A causa o no de la fragilitat de la seua salut, la veritat és que va elegir viure a casa i rodejat dels seus i va impregnar la seua vida de tot el que s'esdevenia al comtat.

A l'àmbit familiar, l'estreta relació mantinguda amb les seues germanes i la seua dona constitueix un dels aspectes de major rellevància, determinat potser pel fet de ser l'únic germà baró. Acompanyants a l'hora de gaudir de taula, passejos o actes festius i religiosos es van convertir, a més, en habituals companyes de joc. No era estrany veure'l reunir-se amb elles en una de les estances del palau després del dinar o el sopar, per a jugar al conegut «joc dels propòsits», diversió a la qual solien sumar-se igualment les criades d'Hipòlita. No semblaven oferir-li menor diversió les classes de dansa que, sota les directrius del mestre Costa, rebien les dames; classes a les quals acudia per a observar els progressos de les joves i obsequiar-les amb algunes demostracions.

Però si l'afabilitat fou la nota dominant en la relació amb la seua esposa i les seues germanes, no paregué estar present en el tracte cap a altres membres de la família, especialment Carles de Borja. L'hostilitat sentida per Pere cap al seu cunyat el duc de Gandia era de domini públic, almenys entre el personal del palau, atesa la seua negativa a dissimular-la si més no mínimament. Al contrari, els seus actes revelaven l'animadversió existent. Perquè el fet d'acompanyar sa mare al palau de Gandia sense consentir a menjar ni reposar allí, no mostra precisament un calorós afecte cap a la seua germana Magdalena i el seu marit. Com tampoc no ho mostrava el fet d'afirmar obertament que el duc era enemic dels Centelles.

Tal antipatia es convertiria en més d'una ocasió en motiu de discussió amb la comtessa Maria. Referent a això, assenyalava Marià Navarro —artèsà resident al palau d'Oliva— que el comte estava molest amb sa mare per «veure que aquella se apassionava molt per lo dit molt illustre duc de Gandia son gendre»,¹⁸ i afegia que després de les discussions aquell no parlava a la comtessa durant dies.

Alguns dels coneixedors de tal enemistat no dubten a atribuir-la a l'episodi protagonitzat per Jaume Joan Solmera, que va fugir a Gandia per a salvar la vida quan va saber que el comte havia ordenat llançar-lo. La sospita que Carles es trobava darrere de l'acollida a Solmera i de la denúncia al comte, no va fer sinó incrementar la irritació d'aquest, la qual possiblement no respondria tant al fet que el fugitiu salvava la vida, com que el seu cunyat hagués posat en entredit les seues ordres. Desafortunadament, les actes notariais analitzades no permeten recons-

18. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079.

truir aquest succés, ja que no recullen la causa per la qual Solmera va ser condemnat a semblant càstig, ni el paper que el duc de Gandia va jugar —si és que ho va fer— en la seua salvació. Però de tota manera, pareix més que probable que els motius últims de l'hostilitat cap al duc obeirien a qüestions successòries. No oblidem que la vinculació dels Estats del comte als Borja de Gandia depenia de la seua descendència, i que aquesta no havia arribat. No resulta difícil, doncs, entendre la tibantor de la seua relació cap a l'home que, a través del matrimoni amb la seua germana, esperava poder guanyar el comtat per als seus successors, com s'entén l'actuació testamentària amb què Pere obriria el conflicte successori.

Que Hipòlita de Zúñiga tinguera fills era una cosa que desitjaven no sols el comte sinó també el personal del palau i, fins i tot, els veïns de la vila, com ho prova el goig mostrat en una ocasió davant la creença que aquella s'havia quedat embarassada. A principis de 1557, abans que ell patira el paroxisme, el rumor del possible embaràs de la comtessa va arribar a cada racó del palau per a traspasar veloçment els seus murs i difondre's per tot el comtat. Segons testimoni de Joan Simó Boquera, seria Na Càrria Madeina, requerida pel mateix comte per a examinar la seua dona, qui elevaria la sospita a l'estadi de la certesa, i portaria els olivers al convenciment que un nou Centelles anava a vindre al món.¹⁹ Encara que no va ser la seua una opinió aïllada, ja que també la van compartir les dones més pròximes a Hipòlita, entre elles sor Stephania Saurivia.²⁰ Pertanyent a l'Orde de Sant Francesc i llavors criada seua, no va vacil·lar a l'hora d'afirmar que es trobava embarassada, basant-se en el fet d'haver vist en la seua senyora «los fluyols que deyen tenien les dones quan staven prenyades».²¹

Totes s'havien equivocat, tanmateix, en els seus pronòstics. Al cap de pocs dies, la comtessa va donar mostres clares de no trobar-se embarassada; la criatura que havia encés en el comte l'esperança i la il·lusió

19. Tot i que la documentació no aporta més dades sobre aquesta dona, tot sembla indicar que es tractava d'una comare capaç de predir una gestació des dels seus primers moments.

20. Saurivia seria una de les criades que es traslladarien al convent de Santa Clara de Xàtiva, al costat de la comtessa després de l'agressió del seu marit.

21. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079.

de la descendència, i havia vestit la vila de festa,²² no havia estat concebuda i deixava buit el lloc que ja havia guanyat en el cor de nobles i vassalls. La comtessa no anava a donar a llum en aquesta ocasió, ni ho faria mai.

Si bé la manca de dades relatives al fet no permet oferir una explicació prou fiable, el desig de Pere de tindre fills que el succeïren als seus Estats, i el fet que mantinguera relacions sexuals amb la seua muller amb certa assiduïtat, són elements que, al meu parer, permeten plantejar sense caure en la incongruència la hipòtesi d'una possible esterilitat, atribuïble sens dubte a qualsevol de les parts, però més lògica en el comte per la fragilitat de la seua salut. Seguint el testimoni de sor Stephania, de notable importància per al coneixement de la vida privada dels comtes, i utilitzant els seus propis termes, aquells s'haurien conegut carnalment un any o any i mig després de casar-se, a causa de la negativa de la comtessa Maria a fer-ho abans. El primerencontre va tindre lloc una volta curat el comte de la caiguda al Calapatar, concretament un dia de gran alegria a la vila per celebrar-se unes esposalles. Serien les set o les vuit de la nit quan el comte va requerir la presència de la seua esposa —en aquells moments en companyia de la testificadora, la comtessa Maria i les seues filles— en la seua habitació, tornant la jove al cap d'unes hores «molt mal ligada y mudada de color».²³ S'adverteix, a través de les paraules de la religiosa, l'afectuosa complicitat existent entre les dones de la família Centelles i les seues servidores de més confiança; disposades a no perdre detall i contentes per la consumació de la relació conjugal, aquelles havien romàs reunides fins a la tornada de la comtessa, convertida aleshores en objecte de les seues inofensives mofes.²⁴

22. Fou tal l'alegria que van sentir els d'Oliva, en conèixer el fet del part, que ho van celebrar immediatament fent córrer bous al pati del palau i amb altres actes festius a la vila.

23. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079.

24. La documentació presenta Hipòlita com una persona reticent a parlar de la seua intimitat, fins i tot amb les seues cunyades i criades. Lluny de limitar-se al rubor, la seua timidesa la va portar a sostindre afirmacions tan ingènues com la que va fer a Stephania després de passar la primera nit amb el comte; davant la picardia de la criada en veure taques de sang en la seua camisa de dormir quan la vestia, la comtessa va contestar enrogida: «hame salido sangre de las narizes», disposada a no compartir en absolut les seues més íntimes experiències.

Els detalls sobre les seues relacions amb el comte no es limiten al testimoni aportat per la seua criada. Són diversos els servents que narren els encontres nocturns al Marcapa, ja que, com a guarda-robes i patges, van ser ells mateixos els encarregats de fer saber a Hipòlita que el seu marit l'esperava. Nofre Joan Pulbi, un dels patges més propers a Pere, recorda com algunes nits anava per ordre seua a l'estança de la comtessa —coneguda com el Barconcillo— per a demanar-li que anara juntament amb el seu marit. Una vegada avisada, ell havia d'abandonar la Sala Centellada i esperar a la de l'Aparador,²⁵ tot i que segons com confessa, solia observar pel pany com Hipòlita passava a l'habitació. També Alonso de Celada, gentilhome del palau, reconeix haver vist diverses nits la comtessa passar de l'estança del seu marit a la seua en companyia de la dama Joana de Torres.

Altres detalls quotidians deixen veure l'afecte de Pere cap a la seua dona. Per la sensibilitat que desprén, podem destacar entre ells la seua negació al fet que Hipòlita deixara de vestir com una dona jove arran de la malaltia que ell patia. Segons el testimoni de sor Stephania, sembla que durant el paroxisme patit pel seu marit, la comtessa va canviar els seus vestits habituals per un vestuari en excés caut per a la seua edat, en opinió d'aquest:

—Senyora, por qué va v. m. vestida y tocada honesta, que soy muerto?

—Por la enfermedad de v. s.

—Pues v.m. se vista galana, pues yo estoy ya bueno bendito Dios.²⁶

Seguint la criada, observem la insistència del noble en què la jove presentara un aspecte més alegre, mesura que aquesta no pareixia considerar massa prudent, a causa de la seua tímidesa a l'hora d'adoptar-la:

La dita comtessa se vestí y ligà galana, portant entre altres coses una roba de vellut negre ab ullal de or molt rich y molt

25. L'anomenada Sala Centellada donava pas a l'estança del Marcapa, ocupada habitualment pel comte, a través de la qual s'accidia a una recambra amb escala de caragol que portava als Estudis Daurats. La sala de l'Aparador devia ser l'avantcambra de la Sala Centellada.

26. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079.

galana [...] A la qual lo dit comte don Pedro de alli a poch tornà a dir en presència de la dita testimoni que per ques posaria roba de vellut negre, ques vestis de color perquè pareixia que no anava tant galana sino portant robes de color. Y la dita comtessa li respongué «cómo senyor, no es galana esta ropa?», y lo dit comte li dix «si galana es, empero no me parece bien que vaya vestida de negro sino de color» [...].²⁷

La cordialitat va semblar ser també la nota dominant en la relació del comte amb els servidors de la Casa, especialment aquells destinats al seu servei particular i amb qui compartia les activitats lúdiques.

Parlar d'entreteniment en relació al Centelles és una cosa que porta implícita la referència a dues de les seues distraccions preferides: la caça i el joc. Ja hem assenyalat que solia anar de caça al Calapatar, on tenia una casa per a allotjar-se el temps que durava la cacera;²⁸ però li agradava sobretot la falconeria, com ho demostren els viatges que Alonso de Celada i el caçador Diego de Barfenossi van fer a Castella amb la finalitat de comprar falcons i contractar caçadors que demostrarien a Oliva el seu mestratge amb les aus i farien les delícies de l'aristòcrata. Agostí Lloret seria l'encarregat de fer les barres de fusta que els animals necessitaven, barres que va col·locar en una de les habitacions de la terrassa del palau. Nofre Joan Pulbi, per la seua banda, acompanyaria el comte com a patge «de llança» en caceres que solien prolongar-se durant diversos dies. Al seu servei des de 1556, s'havia convertit en un dels servidors de més confiança, acòlit no només dins sinó també fora dels murs del palau.

La segona de les seues passions, en el que a diversió es refereix, fou el joc, tant de taula com de destresa física. Són citats en la documentació el joc «dels propòsits», el de «les pedres» i el de «les taules», com també els naips i la pilota. Si bé els testificadors no expliquen en què consistia cap d'ells —segurament per ser jocs més que coneguts en l'època—, sí que hi ha al·lusions a l'enginy i la memòria que requeri- en, com també a la perícia demostrada pel noble. No devia ser menor

27. *Ibidem*.

28. L'existència de la dita casa ve donada, a més, pel testimoni d'Agostí Lloret, artesà encarregat d'alçar-hi una sala i una terrassa.

l'astúcia de Pulbi, a qui aquell encomanava el seu lloc quan jugava amb altres cavallers i havia absentar-se per qualsevol motiu.²⁹

Però, si hi hagué una activitat en què Pere va demostrar la seua destresa amb escreix, fou la de l'estaferm, consistent en un ninot giratori amb un escut que havia de colpejar-se. A causa probablement de l'habilitat de què podia fer gala, aquest exercici es va convertir en un dels predilectes a l'hora de donar total llibertat a l'entreteniment amb els cavallers que el visitaven; encara que també solia competir amb els seus mateixos criats, que tenien així l'oportunitat de demostrar la soltesa adquirida en les classes d'esgrima que els impartia el mestre Mateu. Al marge de l'estaferm, el noble va gaudir de l'exercici de les armes a través d'altres activitats, bé examinant els progressos dels seus servidors amb l'espasa, o bé practicant ell mateix amb el majordom Nofre Tristull a la Quadra Daurada del palau.

Els seus moments d'esbargiment, tanmateix, no van estar presidits únicament pel bullici i la tàctica. La pressió existent durant la pràctica d'aquelles activitats no tenia cabuda en els passejos dels quals, bé a peu o bé a cavall, gaudia en companyia dels seus criats o de les dones de la seua família. Tot i que eren freqüents les caminades per la mateixa vila, van ser l'horta i la marina els llocs visitats amb més assiduitat, cosa que pareix mostrar el seu gust per aquells paratges que oferien major serenitat.

La relació d'alguns fets esdevinguts durant aquells passejos resulta ben reveladora a l'hora d'elaborar una imatge de la seua personalitat. De les anècdotes referides pels veïns mereixen ser destacades les del ja citat Marià Navarro, que «va patir» en diverses ocasions les galanteries del seu senyor. En relatar els passejos que Pere solia fer per la marina, Navarro recorda la generositat que aquell va mostrar en una ocasió cap a un frare que esperava a la platja l'arribada de les barques de pescadors per a proveir de peix el seu monestir. I és que, arribades aquestes, el noble ordenà lliurar al religiós tot el que s'havia capturat i, a més, de manera gratuïta; un gest que Navarro hauria aplaudit de no haver-se desplaçat fins allí precisament per a comprar peix. Però si la cortesia del comte va fer que Navarro tornara aquella vesprada amb

29. No van ser rares les ocasions en què el comte va abandonar les distraccions que l'ocupaven per a atendre els vassalls o oficials que el requerien. Va donar sempre prioritat a les seues obligacions com a governant.

la cistella buida, hi hagué altres ocasions en què aquella el va portar a témer la pèrdua d'alguna cosa més que la compra. Perquè dels camins que portaven a l'horta, el noble començà a mostrar una sobtada predilecció pel que passava per la casa del sogre de Navarro, predilecció que com reconeix aquest no sense cert enuig, responia a la presència de qui era llavors la seua promesa.³⁰ No devia ser la xicona aliena a això quan, potser alertada per la freqüència del pas per allà de Pere i les seues deferències cap a ella, va adoptar el costum d'abandonar les tasques de costura que l'ocupaven —solia cosir juntament amb les seues germanes en el pòrtic— i entrar a casa quan albirava la seua silueta en el camí. És clar que el Centelles, en absolut disposat a prescindir del que pareixia ser el major atractiu del seu passeig, i semblant divertir-se amb aquesta situació, no va tindre cap inconvenient d'anar a l'encontre de les joves per a preguntar-los amb sorna: «por qué se esconden senyoras, que soy yo diablo?»³¹

Si la gentilesa fou un tret destacat en la seua conducta cap a aquells amb qui tractava, sens dubte va ser una cosa que també va exigir cap a la seua persona, basant-se sobretot en la dignitat que el seu títol li conferia. I no va ser una qüestió que passara per alt, com ho deixen patent les referències que a ella fa la documentació. Així, per exemple, abans de patir la malaltia de 1557, el Centelles feria de diverses punyalades un músic en un altercat provocat per certa descortesia d'aquest en la seua presència. Si bé sabem que el lesionat fou Diego Garcia Miranda, i que l'incident va tindre lloc en un bergantí a la mar, desconeixem la causa última que ho hauria provocat encara que, com acabe d'assenyalar, respondria a un comentari d'aquell que el noble no va considerar en absolut prudent.

Sí coneixem, en canvi, el motiu que el va enemistar amb el senyor de Calp, Joan de Palafoix, i ho fem a través de les seues pròpies paraules a Àngel Mercader. Aquest era requerit una nit de finals de 1558 o principis de 1559 —el cavaller no recorda amb certesa el moment— pel comte, que li parlaria en els termes següents:

30. Segons consta en l'acta, «li pareixia a ell dit testimoni que lo dit comte anava més sovint al dit hort per veure a la dita muller de ell dit testimoni.» (ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079).

31. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079.

Senyor don Ángel, yo he embiado por v.m. para que me la hiziesse según que la ha hecho siempre a mis antepassados, a saber al conde son Seraphin y al conde don Francisco mi padre en veritat y honrar esta casa, y también porque he entendido que tiene v.m. ciertas pendencies y enojos con don Joan de Palafoix, senyor de Calpe, y quiero hazer saber a v.m. como le hago offertas contra él y que para esto emplee mi persona y hazienda y estados. Y esto lo hago tanto por lo que soy servidor de v.m. como por estar secundo contra él porque estos días atrás vino a vesitar a la senyora condessa mi madre y a mí y nos trató de merced, que de mí no se mediera tanto por ser ahún muy moço, pero a mi madre sien una persona tant importante y de tanta qualitat es cosa que no la puedo sufrir, y si no fuera por algunas causas yo lo huviera remediado como el caso convenía, pero si Dios es servido que yo biva yo lo remediare como conviene, y así buelvo a supplicar a v.m. tenga memoria de las ofertas que le he hecho.³²

No pot ser més explícit el fragment esmentat, en mostrar la importància que el Centelles concedia al tractament, tant cap a ell com cap a la seua família. Ni la seua joventut ni la confiança oferida a servidors i cavallers havien de confondre a qui el tractava; ell era el senyor i com a tal havia de ser respectat, i aquell que ho oblidava en patia les conseqüències, a voltes després d'algunes meditacions venjatives com la que acabem de referir.

A la vista del que s'ha exposat fins ací, poc té en comú l'autèntic Pere de Centelles amb aquell home en qui els atacs febrils el van convertir, sobretot a partir de 1560. El jove esquerp, que feia de la seua estança un refugi on protegir-se del tracte amb aquells que tenien tan diferent visió del món, aquell xicot de comportament infantil i en ocasions excèntric per la salut del qual pregaven els veïns d'Oliva, era una persona ben distinta quan la confusió mental cedia el pas a la coherència i el seny. Juntament amb el judici, el noble recuperava la passió per la vida, com ho mostren l'afecte cap a la seua família, el gust pel tracte amb servents i cavallers i l'interés mostrat pel funcionament del comtat.

32. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079.

Castell de Centelles (Centre Excursionista Àliga [en línia], <<http://centrealiga.blogspot.com.es/2014/02/castells-de-centelles-i-castellcir.html>> [consulta: 12 octubre 2017], Anònim, 2014).

Capítol 3

LA TASCA ADMINISTRATIVA DEL IV COMTE

3.1 L'OMBRA D'UN GOVERNANT

Traçar el perfil d'un personatge de marcada excentricitat a partir de testimonis que cauen en antagonismes resulta una tasca àrdua, i la complexitat resulta encara més gran quan es tracta d'algú que està vinculat a l'esfera de la política. El IV comte d'Oliva n'és un bon exponent. Si l'escassetat de dades i la disparitat existent entre elles dificulten l'intent d'oferir un retrat autèntic del seu caràcter, no són menors els obstacles trobats a l'hora d'abastar la seua tasca governativa, precisament l'element que suscita més controvèrsia al voltant de la seua figura. Perquè, basant-se en la persistència dels seus desordres mentals fins al moment de la seua mort, els seus detractors negaran el seu paper governatiu.

Deixant de moment de banda el discurs detractor, ens centrarem primer en el que precisament rebutja. I és que els més propers al comte no vacil·len a l'hora de confirmar el seu quefer administratiu.

El Centelles hauria començat a participar en la direcció de la Casa a una edat primerenca, correria l'any 1554 o 1555. Bé és cert que era aleshores sa mare la que entenia en el govern i l'administració de justícia, com també en el cobrament de les rendes; però la comtessa no va mostrar cap inconvenient en què el jove fos iniciant-se en una matèria que hauria de dominar en un futur pròxim, i va permetre la seua intervenció en diversos negocis i el va convidar a tractar amb el governador general, Cristòfol Centelles. No va ser escàs l'interès mostrat pel noble cap a tot allò que concernia l'exercici dels diferents oficis, com no ho van ser les consultes que tant el governador com altres oficials van mantindre amb ell en referència a les seues actuacions. L'elecció d'ofi-

cials no va escapar tampoc a la seua atenció i, de fet, el seu vot seria considerat per sa mare a l'hora de dur a terme la de càrrecs com justícies, jurats o *mustaçaf*, entre altres. La seua participació en aquest tipus d'assumptes brindava a la comtessa l'oportunitat no només d'instruir-lo en matèria política, sinó també de conèixer els criteris que seguia i les passions que podien guiar-lo en la seua actuació.

Tanmateix, la malaltia patida en 1557 anava a truncar la seua intervenció. El trastorn patit en el seu judici i l'alteració de la seua conducta van portar la princesa d'Espanya a cedir la completa administració dels seus béns a sa mare, qui es va mostrar reticent a acceptar el privilegi des del primer moment. La postura de Maria féu que aquella decidira adoptar mesures de major contundència, i a l'abril de 1558 enviava a Oliva el lloctinent de general governador, Lluís Ferrer, per a persuadir-la.³³ Només llavors va acceptar la comtessa la cessió, tot i convençuda que el seu fill estava capacitat per a administrar els seus béns. Efectivament, si atenem a les dates, repararem en el fet que l'assentiment de la comtessa coincidia amb l'inici de la recuperació de Pere. La insistència de les autoritats en què acceptara el privilegi, malgrat la seua argumentació, podia haver tingut com a base la contumàcia de la seua pròpia actitud. Perquè si seguim el testimoni d'alguns veïns de la vila, pareix que la noble no havia reconegut la malaltia del seu fill ni tan sols en els moments de major virulència.

Resulta, però, més que improbable que la comtessa creguera realment en el seny de Pere, ateses les excentricitats del seu comportament en aquest temps. Encara més, no pogué ser aliena a una circumstància de la qual van ser conscients els servents del palau i els familiars més propers del comte. Fa l'efecte més aviat que, potser per una qüestió de punt d'honor, Maria intentava dissimular el desequilibri que patia disfressant-lo de malaltia passatgera i d'escassa gravetat. Cal tindre en compte que no es tractava només d'una mare defenent la dignitat del seu fill, sinó que estava en joc també el prestigi d'una casa i la reputació d'un titulat sense descendència ni germans barons que el substituïren al capdavant del govern dels seus territoris. Es tractaria, doncs, de restar

33. La decisió d'enviar Ferrer responia a la petició de les germanes, l'esposa i els vassalls del comte, conscients de la conveniència que acceptara el privilegi. Segons l'opinió de Miquel Siscar, sabater del comte, haurien actuat moguts per la por que el duc de Gandia es fera càrrec del govern.

força a un fet que podia suscitar escàndol i debilitar la imatge de la Casa dels Centelles d'Oliva.

Ara bé, si la comtessa havia intentat encobrir tal desequilibri des del principi, sembla que a l'abril de 1558 no fingia sobre la seua evolució. És en aquest moment on la documentació situa el seu restabliment i ofereix a més, com a prova d'això i tal com vam veure en pàgines anteriors, notícies sobre actes religiosos en agraïment al fet. No obstant això, i a pesar que remetria des d'aleshores certs negocis al seu fill, aquest no obtindria l'administració dels seus territoris fins a l'octubre, i sens dubte no ho faria sinó després de mantindre una entrevista amb diversos doctors del Reial Consell. Misser Agostí Gallart —regent de la Cancelleria— i misser Gaspar Ferrer el visitaven al palau d'Oliva el 25 de setembre amb la finalitat d'examinar el seu estat i la seua capacitat per a posar-se al capdavant del govern dels seus Estats. Després d'una entrevista en què van participar a més les comtesses Maria i Hipòlita, i un encontre al monestir del Pi amb veïns que van oferir informació sobre la seua conducta, pareix que els doctors van trobar en ell el judici suficient per a exercir el seu paper de governant i, un mes més tard, li van concedir el privilegi de la seua habilitació com a tal.

3.2 PERE DE CENTELLES, SENYOR D'OLIVA

L'ADMINISTRACIÓ DELS SEUS ESTATS

Restituït com a senyor de la Casa d'Oliva a l'octubre de 1558, seria Serafi Centelles qui prendria possessió d'aquella i dels seus llocs, com a procurador i en el seu nom.³⁴ A partir d'aquell moment i fins a l'inici de 1560, en què va patir un nou atac febril que va trastornar definitivament el seu judici, Pere va regir els seus Estats com a home assenyat i compromés i va controlar de prop l'actuació d'uns oficials que el tenien al corrent de tot el que s'esdevenia, i la intervenció dels quals seguia sempre les seues directrius. La Quadra Daurada i la Sala Centellada es van convertir en escenari habitual de reunions polítiques; entre els seus

34. Després de dur a terme la presa de possessió de la vila i comtat d'Oliva en un acte celebrat a l'església, Serafi va recórrer amb la mateixa finalitat els diferents territoris pertanyents al comte.

murs es van desenvolupar, entre altres actes, eleccions i adjudicacions de càrrecs, com ara els de jurat, justícia i *mustaçaf*.

Hi ha, referent a això, un detall assenyalat per diversos dels acompanyants del comte —concretament, Nofre Joan Pulbi i Alonso de Celada— que no passa inadvertit, i és el seu rebuig a les passions que de vegades intentaven guiar els nomenaments, i la seua inclinació cap a aquells que comptaven amb menys suport. Exemple d'això fou l'elecció en 1559 de Jaume Sala com a justícia de la vila, tot i la dissensió mostrada per una majoria que desitjava col·locar al càrrec un tal Çavall, del qual no s'ofereix cap informació. És presumible que aquesta manera de procedir responguera al desig del Centelles d'evitar faccions poderoses entre els seus servidors, que pogueren fer perillar la seua autoritat i arribar a imposar la seua voluntat, amb la qual cosa estaria demostrant posseir un ampli coneixement del joc polític i de les estratègies que asseguraven la seua posició.

Entre les autoritats amb què aquell despatxava els negocis va ocupar un lloc destacat el governador general Cristòfol Centelles, qui solia comparèixer al palau en companyia del seu criat Millán de Torres. Present aquest en les converses que aquells mantenien, recorda al comte donant instruccions a l'oficial sobre la que havia de ser la seua actuació a Oliva i Pego, com també en altres llocs on havia de desplaçar-se. I el mateix fa Celada, assistent també a aquestes reunions. Però no es va limitar el governador a donar compte dels assumptes referents al govern i a rebre ordres al respecte; s'havia convertit, a més, en agent mediador que feia arribar a l'aristòcrata les súpliques dels veïns en relació a l'administració de justícia. Una tasca que, si bé en ocasions consistia a realitzar meres consultes, el va dur altres voltes a presentar-se al palau juntament amb parts litigants, perquè el comte entenguera en la resolució dels conflictes existents entre elles. No hem de deduir d'això que els assumptes judicials estigueren sempre vinculats a la persona de Cristòfol. En ocasions, van ser els mateixos vassalls qui van acudir davant el seu senyor, per a sol·licitar la reparació de greuges comesos pels seus oficials, i aquest atenia les seues peticions amb equanimitat, segons el testimoni d'alguns dels qui hi van participar.

El mandat del nostre protagonista, tanmateix, no anava a estar caracteritzat únicament pels assumptes de despatx. Del fet que mantinguera freqüents entrevistes amb governadors i altres càrrecs no ha d'inferir-se

que la seua tasca política quedara constreta a la provisió d'ordres que aquells havien d'executar, especialment si ens referim al comtat d'Oliva. Al contrari, prendria part activa en el govern i s'involucraria en la vida de la vila de forma directa, a través de la seua pròpia presència. A causa, potser, del seu caràcter desconfiat i també de la importància concedida a la responsabilitat, el control del compliment dels seus preceptes es va convertir en una de les notes més característiques de la seua actuació. Es tractava, a més, d'un control directe a què no quedaven sotmesos solament els oficials —amb un marge d'autonomia a penes existent, no actuaven sense una consulta prèvia en què reberen consentiment— sinó també els servidors de rang inferior. Mostra fefaent d'això van ser les rondes nocturnes que el comte solia fer pel castell de Santa Anna i els portals i les torres de la muralla de la vila, per tal de comprovar l'estat de la vigilància. La freqüència d'aquests reconeixements semblava respondre a les infraccions comeses pels guàrdies en l'exercici de les seues funcions, un contratemps que aquell estava disposat a solucionar amb contundència. I contundent fou, sens dubte, la determinació de tancar a la presó a aquells que no complien la seua comesa. Hieronim Soriano, guardià d'una de les torres de la muralla, recordava haver rebut una nit la visita de Pere durant un dels seus passejos de revista, si bé va passar de llarg en comprovar que ocupava el seu lloc. No va córrer la mateixa sort el seu company Rafael Rovira. Sentinella igualment de la muralla, va ser arrestat per ordre del comte després d'haver-lo cridat aquest sense obtindre resposta immediata; acusat de desatendre la seua tasca per trobar-se adormit, de res van servir les seues súpliques en aduir que no havia estat aquell el motiu de la tardança de la seua resposta. Que les mesures punitives van fer efecte és una cosa que evidencia el testimoni d'alguns veïns com Luys Garcia, a qui se li va negar una nit el pas pel portal de la moreria, per la por dels guàrdies al fet que el comte els vera obrint-lo a aquelles hores.

L'interés mostrat per les activitats productives no anava a ser menys significatiu. Conscient de la força que aquestes representaven per al manteniment del comtat i amb ell el de la seua Casa, no van ser escasses les diligències preses per a procurar el seu perfecte desenvolupament i, fins i tot, l'increment del seu rendiment. Entre elles, posseïa un paper destacat el cultiu de la canyamel, que introduït a principis del segle xv pel mercader Francesc Ponç, s'havia convertit en el motor econòmic

d'Oliva i en l'ocupació de la major part dels seus habitants.³⁵ No és estrany, doncs, que el Centelles dirigira cap a ell la seua atenció i pretinguera el perfecte funcionament dels molins o trapigs on era molta la canya. I, de fet, van ser diverses les ocasions en què els va visitar per a supervisar personalment el treball que en ells es feia; acompanyat pels seus criats, li agradava observar-lo mentre escoltava els aclariments que els regidors li feien al respecte. En 1558-59 ocupaven aquest càrrec Ausiàs Salelles, Cosme Gay i Lluís Miró, als qui ell mateix havia nomenat quan va recuperar l'administració dels seus béns. Altres operaris citats en la documentació són Francesc Gilabert i Vicent Gay, sobrestants dels trapigs regits per Salelles i Cosme Gay, respectivament.

Igual que en la inspecció de les guàrdies, Pere va controlar de prop el compliment del deure per part dels treballadors dels molins, i va aplicar als negligents sancions que, en aquest cas, serien més dràstiques. Si el sentinella que descuidava la seua posició era castigat amb el presidí, el vassall que desatenia la seua tasca en l'enginy de sucre podia pagar la seua falta, fins i tot, amb la vida. Si bé no consta en la documentació que ningú no arribara a patir aquesta mesura, sí que hi ha referències a una ordre donada pel comte a Ausiàs Salelles perquè en cas que no treballaren com devien, aquest penjara un al trapig de manera que servira d'escarment.³⁶

Semblant severitat en la supervisió d'aquesta activitat degué ser conseqüència del seguiment que aquesta exigia al llarg de tot el procés productiu. En efecte, i com exposa Francisco Pons, una vegada tallada la canya, havia de ser molta immediatament, i ja no es podia parar l'elaboració del sucre, a causa del risc de fermentació que podia alterar la qualitat del producte.³⁷ Era, doncs, imprescindible la continuïtat del treball en aquesta activitat, sobre la qual se sustentava en gran mesura l'economia olivera. Això explicaria, al seu torn, el fet que les visites

35. Sobre el cultiu del sucre a Oliva i dels procediments per a la seua elaboració, pot consultar-se F. PONS FUSTER, *Aspectos económico-sociales del Condado de Oliva (1500-1750)*, Oliva, 1981.

36. Pel que sembla, l'ordre estava dirigida a la població morisca que treballava al molí, ja que en ella el comte no parlava de «vassalls» sinó de «morets». Dóna la sensació que o bé els moriscos cometien majors infraccions en les seues tasques, o bé resultava menys dolorós castigar un d'ells que un cristià vell.

37. F. PONS FUSTER, *Aspectos económico-sociales del Condado de Oliva (1500-1750)*, Oliva, 1981.

d'inspecció foren quasi sempre nocturnes; desconfiant de la capacitat de vigília dels seus vassalls, i temorós que la diligència mostrada a la llum del dia es tornara desordre en fer-se de nit, Pere decidí assegurar l'eficàcia de la feina supervisant-la amb deteniment i per sorpresa, sense anunciar la seua visita.

Era tal la inconveniència d'una interrupció en la producció sucrera, que no només es treballava en ella dia i nit, sinó també diumenges i dies festius. Entorn d'això, els veïns de la vila fan algunes referències per a assenyalar com a excepcional la declaració per part del comte del dia de Sant Antoni —al gener— com a festiu als trapigs, notícia que va ser donada a conèixer la vespra en forma de bàndol. Encara resulta més significatiu el fet que s'obtinguera dispensa papal per a treballar els dies inhàbils, tal com comprovem en el fragment següent, extret de l'obra de Pons Fuster:

Por quanto en el tiempo en que andan los trapiches del açúcar, parece que su Santidad, por respeto de la necesidad que suele aver y lo mucho que se podía perder si con brevedad no se adereçase la cañamel, da llicencia para que las personas que andan en el trapig puedan trabajar en los días de fiesta y domingos mientras los dichos trapiches e yngenios del açúcar durasen, salvo el día de Pascua.³⁸

No va ser el treball als molins l'únic que es va considerar convenient vigilar amb relació al sucre. Encara més, hi hagué una tasca en què el control no es va fer convenient sinó necessari, a causa de les irregularitats que estaven cometent-se. Es tracta de l'extracció de canyamel que els patges portaven a terme per ordre del noble per al seu consum particular. Fou el regidor Salelles qui, estranyat per la copiositat del producte requerit per aquests servents, va alertar aquell del frau que alguns d'ells estaven perpetrant. Tots dos acordaren, llavors, adoptar una contrasenya consistent en un anell que els patges havien de mostrar al regidor quan anaren al molí a adquirir canyamel per al comte, una mesura que posava fi a la pilleria i descobria a més aquells que la cometien.

Igualment, la resta de cultius anava a ser objecte d'atenció per part del Centelles, atent sempre als nivells de producció i a les necessitats

38. *Ibidem*.

del comtat. Igual que en les altres activitats, es farien freqüents les visites de reconeixement a les plantacions, on llauradors com Joan Figueres li donarien compte de l'estat dels cultius, especialment de les vinyes i les oliveres.

En resum, ens trobem davant un home a qui el sentit de la disciplina i l'interés pel desenvolupament econòmic del seu territori el van portar a sobrepassar les barreres de la delegació, per a convertir-se en la mà executora dels seus propis preceptes. Fos per desconfiança o fos pel plaer del contacte directe amb el que li pertanyia i el sustentava, o bé per la combinació d'ambdós elements, el seu concepte del govern no va quedar restringit al despatx amb els seus oficials al palau. Sense negar, en absolut, el notable paper que aquests van jugar en l'administració dels diferents territoris, és d'un interès digne de menció la participació activa del comte en la seguretat i en la vida econòmica d'Oliva, una participació que, com hem assenyalat, el va dur a comprovar personalment tot el que li referien els seus oficials i a dirimir resoludament les negligències laborals allà on es produïen.

L'ADMINISTRACIÓ DE LA CASA

Una observació de caràcter més quantitatiu de les fonts permet reparar en les que probablement foren les dues notes sobreixents de l'administració de la Casa d'Oliva en l'època del IV comte: l'excel·lent provisió tant de servidors com de queviures, i l'existència de deutes. Sobre els dos aspectes versaran les pàgines següents, si bé he d'advertir que no trobarem en elles una exhaustiva anàlisi de la situació econòmica en aquells moments, sinó una aproximació que possibilita una imatge del que era el regiment intern de la Casa.

El primer punt a destacar és la notable presència del personal del palau en la vida del comte. Ja foren oficials o personals, les seues activitats es van desenvolupar sempre dins d'un ambient familiar, rodejat d'uns servents que, com a fidels acòlits, el protegien dels perills als quals en ocasions exposa la solitud. Fins i tot, en els moments més crítics, quan la febra feia estralls, aquells van exercir un paper fonamental, no sols de vigilància sinó també de vàlvula d'escapament al silenci i l'aïllament que ell mateix s'havia imposat. Recordem que durant els períodes de retraïment, tant al palau com al monestir, els seus criats més pròxims

van ser els únics que pogueren conversar amb ell, ja que es negava a tractar amb la resta del món.

Les passejades a la platja, les visites al monestir del Pi, les inspeccions a muralles i molins, els jocs a l'estaferm... totes les seues activitats van estar amenitzades per la companyia dels seus servidors. Dos d'ells destaquen per l'afecte que Pere els va professar al llarg de la seua vida: el majordom Nofre Tristull i Nofre Joan Pulbi, patge a qui va convertir en gentilhome quan va obtindre l'administració dels seus Estats. Presents al despatx de negocis i en els moments d'esbargiment, en companyia d'altres cavallers o de les comtesses, la seua presència no va resultar mai inoportuna ni van ser desdenyats els seus consells.

Però no pensem que la cordialitat de la relació amb els seus criats anava a traduir-se en un tracte entre iguals. El noble els va atorgar un ampli marge de confiança, i es va relacionar amb ells com un jove obert i disposat a conèixer aquells que s'havien convertit en la seua segona pell, però no va descuidar ni un moment, com vaig assenyalar anteriorment, la deferència a ell deguda. Mossos, cavallerissos, cambriers, minyones i gentilhomes formaven part de tot un reguitzell de servents, al qual se sumaven no pocs oficials al servei també de la Casa i de la qual resulten un exponent clar els requadres que es mostren en les pàgines següents (veg. fig. 1 i 2). Extretes dels comptes de l'administrador Joan Alpont, les dades que contenen permeten conèixer no només la identitat d'aquells sinó també la remuneració obtinguda pel seu treball. Referent a això ha de fer-se un aclariment, i és que en alguns casos el salari assenyalat —en lliures— correspon a períodes inferiors o superiors a un any, de manera que, en els casos en què la documentació ho ha fet possible, s'ha indicat entre parèntesis la quantia anual equivalent.

D'altra banda, no són els citats en aquestes llistes els únics servidors amb què va comptar l'aristòcrata; si bé el servei a ell estigué caracteritzat per la continuïtat, i molts dels assenyalats en la nòmina de 1560 treballaven ja per a la Casa, fins i tot abans que obtinguera el govern, la documentació deixa constància de l'existència d'altres criats del palau, com els qui són esmentats al llarg del present treball. Tot i que la mort va influir en els moviments del personal, va ser l'acomiadament el factor de més pes, el qual es va donar fonamentalment en els períodes de malaltia. Així, malgrat que molts dels criats dels anys 1556 i 1557 conservaven el seu treball en 1559 i encara després, els caçadors

i *menestrils* van ser acomiadats en patir el comte la malaltia de 1557, i serien altres els qui ocuparien el seu lloc en 1558 després de la seua recuperació. La reclusió a què el va portar el paroxisme, i la sospita de la seua llarga durada per part dels metges, haurien conduït a l'acomiadament d'aquells servidors, la labor dels quals es feia més prescindible en aquelles circumstàncies; d'aquesta manera, la Casa podia destinar els diners corresponents als seus salaris al pagament dels doctors que el tractaven i les medecines necessàries, prova que l'estat econòmic d'aquella no gaudia tampoc de bona salut.³⁹ I la mateixa situació tornaria a repetir-se amb l'accés de febra patit en 1560. La comparació de les taules de salaris corresponents a 1560 i 1561 permet constatar la reducció de personal, i també el fet que foren caçadors i *menestrils* els primers afectats. Concretant un poc més, el *menestril* Castillo va ser acomiadat al maig de 1560; el caçador Barzena i l'atzensler Sanchiz, al juny; al juliol deixaven el seu lloc la bugadera Anna i el mosso Montaner, seguint-los un mes més tard el reboster Puig, l'ajudant de cuina Collor i el *menestril* Roda. El seu company Miranda ho faria al setembre del mateix any.

Però no totes les baixes reflectides en la taula de 1561 responen a acomiadaments. Juntament amb ells, destaca l'abandonament del palau al setembre per part de les criades de la comtessa Hipòlita, que l'acompanyarien a Xàtiva després de ser agredida pel seu marit, i una de les quals —Ana Salazara— moriria dos mesos més tard.

Figura 1. SALARIS DE CRIATS I OFICIALS (1560)

Nom	Càrrec	Salari
Joan Garcés de Marzilla	Gentilhome	20
M. Francesc Joan Sentacreu	Procurador de Nules	50
Lluís Tortosa	Trompeta	12
Amensia de Tovar	Ama d'Hipòlita	18 (25/any)

39. A pesar que amb el restabliment del comte es tornaria a contractar caçadors i altres servents, el fet que foren acomiadats i no se'ls permetera romandre al palau durant la indisposició d'aquell pareix mostrar la càrrega econòmica que per a la Casa suposava el seu manteniment. Si ens fixem, a més, en la taula de salaris, comprovem que el caçador era un dels millors pagats, amb la qual cosa no és d'estranyar que fos el primer a qui es pensara a l'hora de prescindir d'una part del personal.

Isabel de Torres	Criada d'Hipòlita	8 (12/any)
Luis Marchende	Lacai	9
Diego de Barzena	Caçador major del comte	26 (52/any)
Joan de la Maya	Mosso	8 (7/any)
Melchior Puig	Reboster	11 (13/any)
Anna de Lana	Bugandera	---
M. Nofre Tristull	Majordom	80
Lluís Bernard	Comptador	180
Pere Garcés de Marzilla	Mestre-sala	50
M. Guillem Ramon Vernegal	Gentilhome	50
Diego de la Cueva	Gentilhome	30
Alonso de Celada	Gentilhome	30
M. Nofre Despuig	Cavallerís	50
M. Gaspar Puig	Cambrer	50
M. Pere Joan Despuig	Gentilhome	25
M. Nofre Cerdà	Procurador de Cofrents	100
M. Matia Berenguer	Procurador de Murla	66
Ramon Garcia	Algutzir de Nules	18
Andreu Joan Porta	Batle de Cofrents	35
Miquel Sala	Alcaid castell de Xalans	20
Pere Sans de Sòria	Secretari	50
Gaspar Corço	Gentilhome	44
Joan Simó Boquera	Guarda-roba	30
Garcia López Daroca	Capellà i mestre de patges	35
Berthomeu Martí de Veces	Notari i escrivà	30
López de Marzilla	Metge	70
Miquel Joan Torres	Metge	20
M. Anthoni Andella	Paborde	20
Mestre Joan	Artiller	30
Anthoni de Lofraso	Alcaid casa comte	30
Andreu Thur	Alcaid castell Santa Anna	30
Miquel Ripoll	Obrer	54
Sebastià Ochoa	Barber	10
Domingo Ribot	Cuiner	15
Joan Sánchez	Reboster	10
Vicent Martí	Tambor	14
Berthomeu Brumet	Lacai	10
Bernat Torres	Recol·lector terç delme Oliva	5

Nom	Càrrec	Salari
Berthomeu Escrivà	Recol·lector terç de la Font	16
Miquel Escrivà	Regidor plantacions de canya	5
Bernat de Sauria	Mosso de cambra	9
Madalena Domínguez	Criada comtessa Maria	12
Berthomeu Figueres	Llaurador	12
Alonset	Lacai	10
Francesc Rodríguez Bouer	Lacai	12
Jaume Olzina	Guarda castell de Santa Anna	15
Hieroní Collor	Ajudant de cuiner	7
Joana de Torres	Ama comtessa Hipòlita	18
Ana Salazara	Ama comtessa Hipòlita	12 (14/any)
Ana Garci	Ama casa comte	12
Yolant Farra	Ama casa comte	12
Betriu Farra	Ama casa comte	12
Betriu de Tovar	Criada comtessa Hipòlita	8 (12/any)
Vicenta Marzilla	Criada comtessa	8
Estefania Sauria	Criada comtessa	6 (9/any)
Ana Safonta	Bugandera	8
Francesc Joan Perpinyà	Cavalleria	7
Joan Sala de Jaume	Cavalleria	17
Bernat Joan Cabrera	Cavalleria	17
Benet Camacho	Cavalleria	17
Francisco de Àvila	Cavalleria	7
Antoni del Castillo	Menestril	13 (25/any)
Diego de Miranda	Menestril	13
Antoni Quesada	Algutzir d'Oliva	30
Miquel Joan Cabrera	Gentilhome	25
Nofre Pulbi	Gentilhome	25
Montserrat Montaner	Mosso de cavalleria	5
Francesc Sala	Veedor casa comte	15
Pere Garcés de Marzilla	Cavalleria	17
Pere Rotayal	Pesador de llenya	8
Lluís Miró	Escrivà	20
Lluís Miró	Cavalleria	14
Pere Sans de Sòria	Cavalleria	17

Cosme Gay	Regidor del molí	15
Cosme Gay	Manobre	20
Pere Morales	Cavalleria	17
Lluís Roda	Menestril	17 (25/any)
M. Berthomeu Joan Verdú	---	62 (150/any)
Gaspar Joan Despuig	Cavalleria	17
Andreu Thur	Cavalleria	17
Pedro Sardo	Mosso	20
Tomàs Fachello	Mosso de cambra	15
Jaume	Pastador	20
Miquel Aragonés	Assistent de Felipa Centelles durant la seua malaltia	15
Thon Corço	Legatari comte Francesc	50
Roch Sellés	Atzembler	12
Esteve de la Font	Seller	10
Melchior Sanchiz	Atzembler	7 (12/any)

Figura 2. SALARIS DE CRIATS I OFICIALS (1561)

Nom	Càrrec	Salari
Pere Sans	Secretari	50
Pere Sans	Cavalleria	17
Jaume Sisternes	Cavalleria	14
Lluís Bernard	Comptador	185
Miquel Joan Torres	Metge	34
Joan Garcés de Marzilla	Gentilhome	57
Joan Garcés de Marzilla	Cavalleria	17
Guillem Ramon Bernegal	Gentilhome	50
Guillem Ramon Bernegal	Cavalleria	17
M. Nofre Tristull	Majordom	80
Yolant Farra	Ama	12
Miquel Aragonés	Assistent de Felipa Centelles durant la seua malaltia	18
Joan Sala	Cavalleria	17
M. Matia Berenguer	Procurador de Murla	66
Sebastià Ochoa	Cirurgià i barber	10
Andreu Porta	Batle de Cofrents	35

M. Anthoni Andella	Capellà de Rebollet	20
Anthoni de Lofraso	Alcaid	30
Ramon Garcia	Algutzir de Nules	18
Villalobos Bochi	---	5
M. Nofre Cerdà	Procurador de Cofrents	100
Miquel Ripoll	Obrer	54
Roch Sellés	Atzembler	12
Pere Joan Despuig	Gentilhome	57
Lluís Miró	Escrivà de Cofrents	20
Benet Camacho	Cavalleria	17
Andreu Thur	Alcaid de Santa Anna	55
López de Marzilla	Metge	50
Ana Garcia	Ama	12
Francesc Amorós	Mosso de cambra	8
Alonso López	Lacai	10
Jaume Sala	Cavalleria	17
Jaume Simó Boquera	---	33
Domingo Ribot	Cuiner	15
M. Francesc Omay	Gentilhome	66 (50/any)
Baltasar Garcés Marzilla	---	23 (40/any)
Vicent Martí	Tambor	14

Nom	Càrrec	Salari
Anton Corço	---	50
M. Nofre Pulbi	Gentilhome	50
M. Joan Berthomeu Verdú	Governador d'Oliva	150
Domingo Vornay	Guarda de Santa Anna	13
Jaume Olzina	Guarda de Santa Anna	14 (15/any)
Lucía Tur	Guarda de Santa Anna	17
Joan Font	Guarda de Santa Anna	41
Miquel Escrivà	Guarda de Santa Anna	9
Serafi Centelles	Al càrrec del comte malalt	224
Miquel Sala	Alcaid de Xalans	20
Benet Camacho	Manobre	21
Pedro Sardo	Mosso de plata	8
M. Joan Garcia López Daroca	---	26 (35/any)
M. Francesc Joan Santacreu	Procurador de Nules	37 (50/any)

Gaspar Belmont	Mestre d'andes	65
Francesc Joan Comez	Algutzir d'Oliva	27 (30/any)
Cosme Gay	Regidor	15
Joan Losart	Portaler	7 (12/any)
Francesc Amorós	Mosso de cambra	3
Tomàs Fachello	Mosso de cambra	3
Miquel Escrivà	Regidor de plantacions	5
Pere Joan Despuig	---	53
Pere Joan Despuig	Cavalleria	17
Mestre Joan	Artiller	30
M. Francesc Joan Perpinyà	Recaptador	23
En Joan Alpont	Administrador	654
B. Martí de Veces	Notari i escrivà	30
M. Francesc Perpinyà	Cavalleria	17
M. Nofre Joan Despuig	Cavallerís	57
M. Gaspar Joan Despuig	Cambrer	57
Alonso de Celada	Gentilhome	50
Joan Cabrera	Gentilhome	50
Francisco de Ávila	---	26
M. Pere Ferrer	Vicari de Cofrents	35
Betriu Farra	Ama	12
Miquel Geroni Davan	Cavalleria	17
Pere Morales	Cavalleria	17
Pere Garcés de Marzilla	Mestre-sala	50

Pel que fa a l'abastament d'aliments de la Casa, són diverses les referències al seu excel·lent estat. Tant criats com cavallers allotjats al palau coincideixen en assenyalar la magnífica provisió del seu rebost, i no només en termes de quantitat; és Millán de Torres, criat del governador, qui incideix en la qualitat dels productes en apuntar la seua procedència, que en el cas del blat, per exemple, serien Alcoi i Xixona, principalment.

Del pes que els aliments representaven en la despesa anual de la Casa, ofereixen una mostra els requadres que es mostren en les pàgines següents, i que recullen alguns dels principals pagaments efectuats, no sols en concepte d'abastament sinó també de salaris, assistència mèdica i serveis de caràcter urbanístic, entre altres.

El gust per la carn, típic entre els senyors de l'època, queda ben reflectit en la despesa destinada a ella, que resulta encara més significativa si la comparem, per exemple, amb l'assignada a peix. A la vista salta que no podien competir les llises i altres espècies dels rius del Molinell i del Calapatar amb la vedella i el marrà, veritables protagonistes juntament amb el bon vi a la taula del comte. Tal havia de ser l'exquisidesa i la generositat d'aquesta, que es converteix en un dels aspectes més remarcats pels servents i, per descomptat, pels convidats, en tractar de la rebuda que se'ls oferia al palau d'Oliva.

A part de les despeses de manutenció indicades en els dits requadres, la documentació dona compte d'altres quantitats corresponents al rebost ordinari, recollides en dotze llibres anomenats «de rebost» —corresponents als dotze mesos de l'any— signats pel majordom.

DESPESES DE LA CASA EN 1561

DESPESES EN ALIMENTACIÓ	
GRA	
<u>Proveïdor</u>	<u>Preu (en lliures)</u>
Pere Garbí	207
Ginés Navarro (arrendador de Pego)	125
Jaume Sala (per al monestir del Pi)	91
---	380
CARN	
<u>Proveïdor</u>	<u>Preu</u>
Jaume Jusef	30
Pere Garbí	373
Avituallador de les carnisseries d'Oliva	737
“ (per al monestir del Pi)	152
PEIX	
<u>Proveïdor</u>	<u>Preu</u>
Ausiàs Salelles	26
Gaspar Joan Despuig	7
Martín Derattia (per al monestir del Pi)	8

VI	
<u>Proveïdor</u>	<u>Preu</u>
Jaume Frexeus de Segarra (Benicarló)	94
M. Joan Salelles	22
Miquel Thomas Ferrando	12
---	200
---	11
ALTRES	
<u>Producte/Proveïdor</u>	<u>Preu</u>
Ciris, sabó i cera (Alonso Torres)	75
Sucre i mel (Damià Palomino)	122
Sucre i mel (Pere Garbí)	122
Cera (Joan Aldamis)	33
Aliments per al monestir del Pi	114

DESPESES DE LA CASA EN 1561 (continuació)

DESPESES EN BESTIAR		
<u>Animals</u>	<u>Proveïdor</u>	<u>Import</u> (en lliures)
Un cavall	Gaspar Corso	28
Un cavall	Gaspar Despuig	30
Un cavall	Diego de Barzena	15
Un cavall	Nofre Joan Despuig	60
Un bou per a llaurança	Francesc Joan Perelló	20
<u>Producte</u>		<u>Import</u>
Ordi		123
Palla		7
Garrofes		30
Herba		17
DESPESES EN INDUMENTÀRIA		
<u>Peça</u>	<u>Proveïdor</u>	<u>Import</u>
Calces per al comte	Gaspar Despuig	8

Sabates per al comte i els patges	Lorens Tortosa	13
Sabates patges	Anthoni Fornet	4
Abric llarg de pell	---	9
Tela camises per als patges	---	12
Tela camises per als patges	Andrés Villarroya	7
Vestits per a Anna i Felipa Centelles	Francesc Montoya	81
Sabates per al comte i les seues germanes	---	25
Tela	---	4
	Jaume d'Oriola	5
Tela	Joan Sentis	22
	Anthoni Fornet	12
Vestits per als patges	Jaume d'Oriola	6
DESPESES MÈDIQUES		
<u>Concepte</u>	<u>Receptor</u>	<u>Import</u>
Medecines	Pere Ribes (apotecari)	11
Visita doctor	Martí de Veces	14
Visita doctor	Dr. Virnes	80 rals
Medecines comte i monestir del Pi	Alonso Martínez (apotecari)	55

DESPESES DE LA CASA EN 1561 (continuació)

DESPESES EN OBRES		
<u>Concepte</u>	<u>Receptor</u>	<u>Import</u> <u>(en lliures)</u>
Reparació muralla de Nules	Pere Estrada	130
Obres en casa del comte	Antoni Loret	78
Algeps per a obrar en casa del comte	Guillem Torres	6
Obres en molins, trapigs, forns i cases	---	1129
Pagament per casa llevada en fer muralla	Ferrándiz de Mesa	173
Ídem	B. Villarnau	9
DESPESES EN SALARIS		
<u>Concepte</u>	<u>Receptor</u>	<u>Import</u>
Garbellar blat	Joan Font	5

Podar vinyes	Guillem Maians	7
Ferrar cavalls	Joan Argelles	5
Reparar barca	Jaume Ynamieyes	7
Recompondre matalaf	Joan Font	6
Escrivania	Joan Ferrándiz Soto	23
Adobar bótes de la bodega del comte	Joan Bort	9
DESPESES DIVERSES		
<u>Concepte</u>	<u>Receptor</u>	<u>Import</u>
Dur pres Miquel Vino a la Vall de Cofrents	Gaspar Corço	4
Matar Miquel Corço a la Vall de Cofrents	Villalobos Bochi	15
Caça de falcons	Diego Barzena	327
Compra d'un captiu	Cosme Millens	30
Celebració de misses pels comtes antecessors	Síndic clero Oliva	141
Compra de tres llibres	Berthomeu Maçia	4
Compra d'un llibre per a la comptadoria de la casa	Pere Borbo	5
Compra d'una mola per a un molí	---	12
Visita al rei en la Cort per ordre del comte	Jaume Centelles	476
Provisió dels frares del monestir del Pi	Jaume Sala	120
Estada de dotze dies a Oliva per negocis de la Casa	Pere Benavent	24
Estada de Serafi Centelles a Cofrents per a prendre possessió en nom del comte	Hieroní Forn	13

Com es pot comprovar a través de les dades mostrades, el rebost no era l'única cosa que el comte procurava tindre ben proveïda. També cuidava, entre altres coses, que els frares del monestir de Nostra Senyora del Pi no mancaren del que necessitaven per al seu manteniment. La compra de carn, peix o medecines per a ells no suposa sinó una mostra de l'atenció prestada pel noble, que garantiria a més el subministrament d'altres productes, com els del camp d'Oliva. Referent a això, comptem amb un testimoni que no deixa cap dubte sobre el zel mostrat pel Centelles en la protecció dels frares. Es tracta d'una declaració de Joan Figueres, on afirma haver sigut représ per negar-se que un dels religiosos collira raïm de les heretats del noble:

Vos no sabeys que es mi voluntad que los padres de la casa del pino coman los mejores bocados de mi casa?⁴⁰

Si aquestes paraules ja resulten convincents, no ho va ser en menor mesura el càstig rebut pel llaurador, que va romandre arrestat dos dies en una torre de la qual va eixir només a causa de la clemència sol·licitada per a ell pels mateixos frares.

Però si el monestir del Pi va rebre una atenció especial per part del senyor, no va ser l'únic lloc pel qual va vetllar, com ho prova, per exemple, l'entrega d'oli i altres productes que feia regularment a Andreu Thur per al subministrament del castell de Santa Anna.⁴¹

El segon dels aspectes a destacar de l'administració de la Casa d'Oli va és, com vaig assenyalar a l'inici d'aquest apartat, l'existència de deutes, fenomen en absolut privatiu de l'exercici administratiu de Pere. De fet, la majoria de testimonis coincideix en assenyalar que, quan aquest va obtindre el govern, es va trobar ja davant un problema d'endeutament important i va haver de fer front, des del principi, als pagaments que alguns comissaris procedents de la ciutat de València li exigien.

La confiança que el comte dipositava en ell, i la seua presència en les reunions que aquest mantenia amb oficials i agents de diversos territoris, fan de Joan Pulbi un informador de primer ordre en referència a aquest tipus d'assumptes. Incidint en l'existència de problemes econòmics amb anterioritat a la presa de poder per part de Pere, assenyala com aquest degué atendre els comissaris que, a instància d'alguns creditors, acudien a Oliva per a reclamar certs censals que sa mare havia deixat de pagar. Es va fer corrent llavors veure'l signar pòlisses dirigides al seu tresorer, el doctor Marzilla, per tal de restituir les quantitats reclamades, per a la qual cosa va utilitzar fórmules que dificultaven el duplicat de documents a què la comtessa Maria havia hagut de fer front en diverses ocasions anteriorment.

Tanmateix, el pagament als creditors no suposava el sanejament econòmic de la Casa, ja que la seua incapacitat per a respondre tots els seus deutes la va obligar a recórrer al préstec particular i quedar atrapada,

40. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6078, f. 560.

41. Segons el mateix Thur, el lliurament d'oli es va paraitzar durant tot el temps que va durar el paroxisme de Pere, i fou aquest qui va ordenar, en curar-se, que aquell es reprenguera i s'efectuara com de costum.

així, per nous endeutaments. El Centelles es va trobar, doncs, en una situació en què es feia cada vegada més difícil saldar les obligacions contretes, i que anava a prolongar-se al llarg de tot el seu mandat. Perquè si alguns dels seus servidors refereixen el préstec realitzat per molts veïns d'Oliva a inicis del seu govern,⁴² els llibres d'administració deixen constància de crèdits i deutes encara per satisfer anys més tard.

Tenint en compte l'exposat, no resulta estrany veure en el llistat de retribucions el pagament als creditors censalistes juntament amb aquell destinat als prestadors que el feien possible:

PAGAMENT DE DEUTES CONTRETS AMB PRESTADORS (1561)

PRESTADOR	QUANTITAT ENDEUTADA	QUANTITAT PAGADA
Josep Sigrimaldi	1.795L 4s	104L
Fco. Castellví menor	500 ducats	75L
Miquel Salvador	500 ducats	69L
Anthoni Joan	600 castellanes	56L
Miquel Aguilar	600 castellanes	56L
En Gaspar Marrades	---	743L

PAGAMENT DE DEUTES A CREDITORS CENSALISTES (1561)

CREDITORS	QUANTITATS PAGADES
Diversos (sense especificar)	3.179L
“	268L
“	7.935L
“	240L
“	1.461L

42. En assenyalar l'ajuda prestada pels olivers al seu senyor, Cosme Gay menciona que ell mateix va col·laborar amb un préstec de 10 ducats en el pagament als comissaris que l'aclaparaven al palau.

No resulta menys revelador el balanç que Joan Alpont feia de les quantitats degudes a la Casa i dels deutes que aquesta mantenia pendents al final del seu exercici com a administrador; comptes que misser Gaspar Ferrer i Joan Antoni de Ancora examinarien més tard en qualitat de comissaris nomenats pel rei.

QUANTITATS ENDEUTADES A LA CASA D'OLIVA EN 1565
(en lliures)

DEUTORS	IMPORT	DEUTORS	IMPORT
Andreu Joan Porta	32	M. Jaume Ferrando	60
Anthoni Fornet	3	Jaume Olzina	2
Balthasar Marzilla	32	Jaume Sala	233
Benet Camacho	25	Jaume Sala	28
Bernat Joan Cabrera	4	Joan Garcés Marzilla	40
M. Berthomeu Verdú	74	Joan Garcés Marzilla	41
Berthomeu Martí de Veces	169	Miquel Joan Torres	38
Comanador de Castella	405	Jurats de Murla	145
Comtessa Hipòlita	700	Lluís Miró	2
Comtessa Hipòlita	666	M. Macià Berenguer	10
Cosme Alexandre	462	M. Martí Machi	107
Cosme Burgual	1.055	Miquel de Cazedà	25
En Cristòfol Centelles	254	En Miquel Centelles	125
En Cristòfol Fenollet	89	Miquel Nebot	34
Diversos deutors	212	Miquel Docarmis	483
Francesc Joan Gómez	7	Miquel Pollir	25
Francesc Joan Perelló	25	En Miquel Ribelles	572
Francesc Salelles	25	Pere Chova	321
Francesc Sánchez Cejudo	268	Pere Abdala	4
Gaspar Corço	44	Pere Morales	175
Gaspar Porta	977	P. Sales	238
Guillem Giner	63	Ramon Despuig	2
Guillem R. Torres	19	Vicent Salelles	25

DEUTES DE LA CASA D'OLIVA EN 1565 (en lliures)

ENDEUTATS	IMPORT	ENDEUTATS	IMPORT
Agostí Loret	54	Jaume Sisternes	132
Alonso de Celada	158	Jaume Torra	10
Alonso de Celada	54	Jaume Vives	16
Alonso Martínez	300	Mestre Joan	7
Ana Garcia	4	Joan Font	2
Andreu Joan Porta	288	Joan Frago	666
Andreu Thur	13	J. Gómez i altres	5.500
Anthon Corço	25	Joan Maganya	6
M. Anthoni Andella	155	Joan Simó Boquera	8
Anthoni de Lofraso	61	J. Vives	6
Anthoni Oriola	50	Jurats d'Oliva	386
Anthoni Thur	7	Sor Justa Centelles	6
Arrendadors d'Oliva	252	Lope Marzilla	77
Beatriz Cardona	22	Lucia Fur	12
Berthomeu Martí de Veces	74	Mestre d'Oliva	17
Berthomeu Escrivà	13	Martín Dalcate	500
Cristòfol Fenollet	2.833	Melchior Centoll	450
Clero d'Oliva	33	Miquel Aragonés	60
Comtessa Maria	448	Miquel Moret	24
Comtessa Hipòlita	314	Miquel Ripoll	30
Cosme Centonje	10	Miquel Siscar	10
Diego de la Cueva	49	Pere Sans de Sòria	17
Domingo Viscahino	5	Pere Sardo	14
Domingo Vornoy	5	Pere Arnau	45
Fedrico Ricardi	95	Pere Corrado	25
Na Felipa Centelles	618	Pere Emes	10
Na Felipa Centelles	13	M. Pere Ferrer	2
Francesc Joan Perpinyà	40	Pere Starca	5
M. Gaspar Despuig	6	Ramon Garcia	45
Hereus de Gil Sánchez	79	Sancho Dona Petra	50
Hereus de Leonart	10	M. Sebastià Català	43
Hierony Lolor	20	Serafi Centelles	101
Hierony Monau	187	Vicent Sisternes	2
Jaume Oliveros	10	Violant Farra	13

Si la suma de quantitats desemborsades en concepte de deute sembla elevada, és la seua relació amb els ingressos la que revela la seua veritable importància. Només cal observar la recaptació procedent de les rendes dels diferents territoris, que conformava el gruix de les pecúnies percebudes anualment, per a reparar en què la major part d'elles estava destinada a fer front al deute:

RENDES REBUDES PER LA CASA D'OLIVA (1561)

Oliva, Pego, Murla, Orba i Laguar	11.601L
Vall de Cofrents	3.760L
Nules	1.600L
Sardenya	4.200L

En resum, trobem en Pere de Centelles un home que va prendre part activa en el govern dels seus territoris i que, com tants altres aristòcrates, hagué de fer front a la contínua amenaça de l'endeutament. No estem jutjant ací el seu procedir com administrador ni la seua capacitat per a resoldre els inconvenients patits durant el seu govern; i no ho fem, entre altres raons, perquè la parquedat de la informació amb què comptem no fa prudent anar més enllà de la hipòtesi. Fugint de judicis, la pretensió d'aquestes notes sobre el govern del comte no és altra que mostrar la imatge que d'ell ofereixen alguns dels seus coetanis, els quals, concordes amb el dictamen dels doctors del Consell, presenten un home que:

[...] governava, regia y administrava sos bens, stats y casa molt be y cuerdament, com a senyor de molt bo y arreglat juhi y enteniment.⁴³

En els mateixos termes que els seus criats i la majoria de veïns d'Oli-va, el van jutjar els cavallers que durant el temps del seu govern el van visitar. Contertulians d'una nit o hostes durant diversos dies, tots van gaudir al palau d'una rebuda i un tracte digne i exquisit; el menjar era bo i abundant, el servei sol·lícit, la conversa amena i agradable. Si a això sumem la seua predisposició al joc, als passejos i als desafiaments

43. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6078, f. 611.

en l'estaferm, no podem negar que ens trobem davant un amfitrió que sabia com delectar els seus convidats.

Ara bé, és aquesta la imatge que ofereixen els seus detractors en la causa oberta després de la seua mort per la qüestió successòria? De la mateixa manera que provocaria sorpresa una resposta afirmativa a aquesta qüestió, no deixa de ser curiós el fet que siga totalment antagònica a les referències fins ací observades. Els testimonis aportats per la duquesa de Gandia no discrepen en relació als principals aspectes del govern del Centelles, sinó que n'aporten un absolutament divergent que, fins i tot, nega que ho haguera. La base del discurs sostingut per aquest sector es troba en la defensa de la continuïtat de la demència de Pere, que hauria mostrat un comportament excèntric des de la caiguda al Calapatar i fins i tot abans d'ella, i no hauria gaudit ja d'un moment de lucidesa fins a la fi dels seus dies. A més, no satisfeta amb allargar el període de malaltia i accentuar-la, aquesta facció imputarà igualment al comte actes relacionats, entre altres coses, amb l'heterodòxia, com referirem més endavant.

Pel que fa a la seua incapacitat, l'alienació li hauria impedit l'administració dels seus Estats, i hauria obligat a fer-se càrrec d'ella a la comtessa Maria. El dictamen dels doctors del Consell, favorable al lliurament del poder a Pere, no suposarà un obstacle en el discurs dels seus detractors, que consideraran un engany tant l'actitud de l'aristòcrata com la concessió del privilegi pel qual li atorgaven el govern. Com a exemple de les contradiccions que esquitxen el dit discurs, podem citar la declaració de mossén Joan López Daroca, present en la reunió mantinguda pels doctors Ferrer i Gallart amb el comte. Després de sostindre que l'estança, on aquesta va tindre lloc, va estar en penombra i amb la finestra a penes entreoberta, de manera que difícilment es podien veure els allí congregats, defén sense cap objecció que tots, excepte el noble, van romandre amb el cap cobert i que aquest va actuar durant tota la visita de manera dement, es va tapar la cara amb una capa, es va agafar als pantalons d'un criat i es va mossegar els botons de les mànigues de la camisa.

Si l'excentricitat d'aquesta descripció de l'encontre amb els membres del Consell ja alça certa suspicàcia i obliga a atendre amb cautela les explicacions dels contraris al Centelles, la discordança arriba al seu punt àlgid en assenyalar la pretesa dissimulació d'aquest durant el

temps que va durar l'entrevista. I és que, després de defensar que el comportament del comte en presència dels doctors evidenciava la seua falta de judici, tant Daroca com altres testimonis no dubten a afirmar que la visita va ser massa curta i que Pere va saber ocultar la seua malaltia després d'una conducta totalment normal:

Per a conèixer si una persona es orada o de bon seny de tal manera que puxen certificar de la demència o del seny de tal persona, no basta prou parlar ab aquella una hora ni dos ni quatre, perquè pot ésser que la persona parle bé y obre mal.⁴⁴

Per què necessitaven Ferrer i Gallart tractar amb el noble durant diversos dies, si el seu comportament durant la reunió va estar marcat per l'extravagància i no donava lloc a dubtes sobre la debilitat del seu judici? O és que no va ser així, i va mantindre una conducta correcta i pròpia d'un home de la seua condició? D'altra banda, com podia el Centelles comportar-se com una persona judiciosa durant dies, quan ells mateixos havien negat que tinguera un moment de seny? Lluny queda de la meua intenció induir al descrèdit dels seguidors dels ducs de Gandia en el conjunt de la seua aportació al coneixement del nostre protagonista, i potenciar de forma passional la defensa d'aquest en el seu menyscabament. Però la contrarietat existent en el seu discurs, almenys en el tema que ara tractem, els resta credibilitat i desperta cert escepticisme a l'hora d'abordar nous aspectes.

La coherència torna a estar absent en l'explicació que donen sobre el dictamen dels doctors. Perquè, si bé ningú dels presents no pogué escoltar el que misser Ferrer va murmurar al seu company, tots creien saber que es tractava d'un veredicta negatiu sobre l'estat del noble:

Lo dit micer Ferrer se acostà deves lo dit Regent y parlà ab aquell ab ver baixa e de tal manera que ell dit testimoni no pogué comprendre lo que dix. Empero segons opinió de ell dit testimoni y dels que staven, que tots se adonaren de com lo dit micer Ferrer parlà ab lo dit Regent, volent tots interpretar y traure en limpio que podia ésser lo que lo dit micer Ferrer dix al dit Regent, foren de parer y tots resolgueren que lo dit micer Ferrer havia dit al dit Regent Gallart que lo dit comte

44. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 2407, f. 4v.

estava orat [...] los dits micer Ferrer y Regent parlassen cosa secreta y de manera que les contesses ni los demás que alli estaven los poguesen hoыр [...].⁴⁵

Una nova dada referent a aquest assumpte confereix major confusió al discurs. Luys Roda, altre dels assistents a la reunió, reconeix no haver sentit el que els doctors parlaven entre ells, però assegura haver escoltat en boca d'altres les paraules que Ferrer va dirigir a Gallart: «per a quens han fet venir, que açò ja esta vist y entés.»⁴⁶

Més enllà dels testimonis exposats, els detractors del Centelles es van atrevir a denunciar el fal·laç procediment dels membres del Consell. Disposats a defensar tenaçment la incapacitat del comte per a quedar al capdavant del govern, no dubtaren a invalidar la resposta dels doctors a la princesa de Portugal, quan van al·legar que la carta que suposadament li va ser enviada no tenia certs signes que solia portar la correspondència dirigida a la Cort.⁴⁷

Detall de la maqueta de fusta del palau comtal d'Oliva, corresponent a l'exterior de la Sala d'Armes (Carlos Martínez i José García Paredes [maquetistes], Museu Arqueològic d'Oliva, Conselleria de Cultura, Antoni Esteve Blay [autor de la foto], 1999).

45. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 2407, f. 38v.

46. *Ibidem*.

47. Els escrivans Luys Domingues i Vicent de Albiru neguen l'originalitat de la carta remesa a la Cort, en què s'assenyala la suficiència de Pere de Centelles per a administrar els seus béns, i es basen en la manca de solemnitats i segells que semblants documents acostumen dur.

Portada d'un dels llibres de governació de Gilabert de Centelles a Mallorca, on es pot contemplar l'escut del rei i l'escut dels Centelles (*Recull per a una història de Nules* (Barcelona, 1977 – *Nules*, 2000), Vicent Felip Sempere, 2001).

Capítol 4

UNA HERÈNCIA POLÈMICA

Si haguérem de resumir l'essència de la informació exposada al llarg d'aquestes pàgines, sens dubte ressaltaríem la disparitat dels discursos defesos pels adeptes i els detractors del IV comte d'Oliva, aquests últims identificats com a seguidors de la duquesa de Gandia, Magdalena de Centelles i de Borja. Disparitat sobre la capacitat de discerniment de l'aristòcrata, convertida en cavall de batalla en la controvèrsia mantinguda després de la seua mort. Perquè si la unanimitat és la nota clau en el reconeixement de la seua naturalesa feble i del trastorn del seu judici, la discrepància s'obri un buit important quant a la intensitat i la durada d'aquest. I encara que l'enfrontament per la primera aconseguix ja un grau significatiu —ja vaig assenyalar com els simpatitzants dels Borja agreugen les manifestacions de la malaltia—, és la seua durada l'element que major antagonisme desperta. De fet, es converteix en l'essència mateixa de la polèmica oberta entre les dues faccions. Perquè seran la transitorietat i la persistència de la demència patida pel comte els arguments amb què ambdues pretenen legitimar la seua posició.

El fet del qual va emanar el descontentament, que desembocaria en el litigi obert després de la mort del comte, se situaria a principis de 1560, després de lesionar aquest la seua esposa durant la seua estada al monestir de Nostra Senyora del Pi. Fou en aquest moment quan es va fer públic a la vila i el palau d'Oliva que el noble havia fet testament i havia nomenat hereu Jaume Centelles, cosa que desconeixia fins i tot la comtessa Maria. Va ser el mateix comte qui va revelar el contingut del seu testament tan sols moments després de l'agressió a Hipòlita, i ho va fer curiosament responent a la reprensió d'aquell en qui havia llegat. En efecte, després que Jaume l'amonestara seriosament per la crueltat comesa, aquell llançava de forma irada una resposta a manera de retret:

«esso meresco yo por haverhos hecho heredero».⁴⁸ D'aquesta manera fortuïta, doncs, donava a conèixer Pere de Centelles el nom d'aquella a qui havia resolt confiar el govern dels seus Estats.

Però si durant el temps que va atendre l'administració dels seus béns no s'havia publicat cap testament, ni es coneixien referències a la seua existència, el secret havia quedat desvelat des de l'inici per a algunes persones properes al Centelles, una d'elles Nofre Joan Pulbi. La seua condició de patge i acompanyant assidu del comte el convertia en co-neixedor de la major part de les seues actuacions, de les quals participava arran de la lleialtat i la prudència demostrades. De nou, el seu representa un dels testimonis més valuosos sobre el comportament del noble, en aquest cas en relació amb l'assumpte testamentari. És ell qui descriu les reunions a porta tancada mantingudes per Pere amb el notari Pere Sans de Sòria, uns encontres que, si bé es van desenvolupar la major part de les voltes al palau, van tindre en altres ocasions com a escenari la casa que aquell tenia al Calapatar.

L'inici de les entrevistes és situat per Pulbi entre finals de 1558 i començaments de 1559, moment a partir del qual reconeix haver anat en diverses ocasions a la recerca de Sòria per ordre del seu senyor. Tot i que la comunicació de cites i la presència en el signament d'actes a la casa del riu no van ser les úniques vies d'informació que el patge posseïa. De naturalesa curiosa, anava a aprofitar la seua posició de guardià a la porta de l'estança del noble, durant el temps que duraven les reunions, per a escoltar atentament tot el que es tractava a l'interior de la sala i observar Sòria, pel forat del pany, com escrivia el que el Centelles li apuntava. Així, va poder escoltar les instruccions del comte al notari, quan els encontres conclouien:

Levahos todo esso a vuestra casa y muy secretamente trasladado y poneldo en limpio en el testamento, y traerlo heys manyana a la mesma hora.⁴⁹

La reserva amb què el comte estava disposant la seua decisió testamentària es fa també evident en les paraules següents, de nou al fedatari:

48. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6078, f. 272v.

49. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6078, f. 70.

Pues si hos parece dificultad consultado con algún letrado de la casa de manera que no entienda que soy yo quien haze el testamento.⁵⁰

Així doncs, en part per la participació que el noble li concedia en l'assumpte, en part per la pròpia capacitat per a inquirir el que resultava del seu interès, Pulbi estava al corrent de les diligències dutes a terme pel seu senyor en tot allò que concernia la transmissió de les seues heretats. Aprofitant la cordialitat de la seua relació amb ell, fins i tot s'atreví a sol·licitar un lloc entre els beneficiats, a la qual cosa el noble va respondre afablement: «yo hos dexaré de qué vivir para la vejez».⁵¹

Tanmateix, no era el patge l'únic al palau que coneixia el fet. Si bé tot pareixia indicar que la comtessa Maria ho ignorava, atesa la seua sorpresa en comunicar-li-ho el comte en 1560, Hipòlita havia d'estar assabentada, a jutjar per la informació que ofereix Pulbi. Segons el servent, Pere va tractar en diverses ocasions amb ella el tema de la successió, i la va fer coneixedora de la seua negativa a privar els Centelles de la Casa d'Oliva dels seus Estats i que els fills de les seues germanes el succeïren en ells. Degué ser aquesta la causa de les visites que Pere feia a l'arxiu del palau, per a examinar la documentació que en ell es trobava i buscar probablement, i davant la sospita que no tindria mai un fill, una alternativa al govern dels seus territoris per part dels seus nebots.

El nomenament de Jaume Centelles com a hereu va ser rebut amb satisfacció per la majoria dels veïns d'Oliva, que coneixien la notícia la nit en què el justícia i els jurats de la vila rebien una carta de Joan Salelles, on comunicava la lectura del testament per provisió de la Reial Audiència.⁵²

Molt diferent seria, però, la reacció de la seua germana Magdalena, que reclamaria la possessió dels béns de la Casa d'Oliva en un plet obert a la seua mort; un procés lent i complicat que portaria a Felip

50. *Ibidem*, f. 71.

51. *Ibidem*, f. 70v.

52. Encara que el testimoni dels interrogats no arriba a confirmar-ho, sembla que la notícia transmesa als jurats Vicent Salelles, Anthoni Siscar i Joan Çavall i al justícia Francisco de Ávila va provocar algunes alegries a la vila, entre elles el cant del *Te Deum laudamus*.

II a entregar l'administració a Josep Vallés.⁵³ Comptant amb Francesc Salmes com a procurador, i posteriorment amb Alfonso Salelles, la duquessa de Gandia fonamentava la seua reivindicació en el contingut dels capítols matrimonials signats, amb motiu del seu enllaç amb Carles de Borja. Era concretament el vuité d'ells el que explicitava que, en cas de morir Pere sense fills, el succeiria la seua germana, tant als Estats del Regne de València com als de Sardenya. L'empresa no es presentava complicada, ja que era suficient demostrar que el comte no tenia altres germans barons ni descendents legítims, per a justificar la pertinença del comtat a Magdalena, d'acord amb el citat document. I, en efecte, Salmes no va trobar cap dificultat a l'hora de provar-ho. Al setembre de 1569, obtenia els primers testimonis al respecte, corresponents a Ramon Pujades, mossén Jaume Joan Solivera, el doctor Luys Pérez i el seu servidor Glaudo Viver, Pau Rodrigues i els religiosos mossén Francesc Puçol, fra Francesc Cabanes, fra Luys Falcó i mossén Joseph Sisternes.⁵⁴ L'elecció de testimonis no podia haver estat més encertada; Pérez havia tractat Pere com a metge, Falcó havia estat confessor de la comtessa Hipòlita i els altres havien conegut Francesc Gilabert de Centelles. A ells se sumava el notari Dionís Climent, qui declarava haver rebut el testament del III comte d'Oliva en 1547 i no tindre referència d'altre fill baró, sinó de Pere. Així, no hi havia dubte sobre l'absència d'altres descendents homes per part del III comte ni del seu fill, la qual cosa semblava evidenciar la validesa de la demanda de Magdalena.

Tanmateix, Jaume Centelles, que comptava en la causa amb la col·laboració dels seus germans Francisco i Miquel i del notari Martí Miquel Ortí com a procurador, no anava a retirar-se de l'escena davant la pressió del seu oponent. Disposat a aconseguir el que li havia estat concedit, no dubtà a presentar batalla a qui apareixia sense cap dubte com una rival poderosa, i per això anava a recórrer al més significatiu dels arguments: el vincle existent en la transmissió dels Estats de la Casa dels Centelles d'Oliva. Són alguns dels testimonis que compa-

53. Davant la por que la disputa successòria danyara l'administració dels Estats de la Casa, el monarca posava al seu davant Vallés, qui va exercir el càrrec d'administrador general a partir de 1570.

54. A excepció de Sisternes, natural de Xàtiva i habitant de Gandia, els altres religiosos residien a València. Puçol pertanyia a la parròquia de Sant Nicolau, i Cabanes i Falcó al monestir de Sant Francesc.

reixen en la causa els qui refereixen que aquells es trobaven vinculats als Centelles barons i per línia masculina perpètuament, atenent a una clàusula del testament de Gilabert de Centelles. Fill de Ramoneta de Riusech i de Pere Gilabert de Centelles, no només va disposar en la seua última voluntat l'exigència que tots els comtes d'Oliva prengueren el sobrenom de Ramon de Riusech, sinó que va preceptuar, a més, que els seus béns foren heretats pels seus descendents masculins, de nom i armes de Centelles.

El coneixement, que dels negocis de la Casa posseïa el notari Berthomeu Martí de Veces, el portaria a jugar un important paper en la difusió d'un vincle que no pocs coneixien tant a Oliva com a València. El cirurgià Joseph Torres i els pabordes mossén Pere Sala —subsíndic de la Seu de València— i mossén Alonso Raphel Cabrera són alguns dels qui reconeixen haver-lo escoltat tractant l'assumpte i defenen que havia llegit, a l'arxiu del palau comtal, la clàusula d'herència del darrer testament de Gilabert de Centelles.⁵⁵ No és aquest un detall que haja de desestimar-se, ja que l'actitud del notari experimentarà un viratge que el durà a defensar els interessos de la Casa de Gandia i a silenciar o ocultar, en la mesura del possible, l'existència del vincle successori. Paradoxalment, l'home que va jutjar excessiu el dot concedit a Magdalena, tenint en compte que no corresponia al vincle existent en el comtat,⁵⁶ passava a ser el seu adepte a partir de 1560 i adoptava una posició que implicava ignorar aquell.

A jutjar per la informació consultada, és probable que Martí de Veces actuara com a confident de la duquessa i aprofitara la seua ja antiga relació amb la Casa d'Oliva per a entrar a l'arxiu del palau. No van passar inadvertides les seues contínues visites a aquest per a Cristòfol Fenollet, qui, considerant-lo capaç de perjudicar fàcilment qualsevol que no fos del seu grat, advertia Maria de la conveniència que algú de confiança l'acompanyara mentre romanguera allà. És Raphel Cabrera qui dóna compte de la presa de consciència per part de la comtessa

55. Que la clàusula hereditària es trobava al palau és quelcom del que donen fe Cristòfol Centelles, a qui li la va ensenyar allà mateix el notari Tena, i Miquel Centelles, comte de Gayano.

56. Segons refereix Cristòfol Centelles, Martí de Veces va dir al III comte que no havia d'haver donat tan gran dot a la seua filla la duquessa, considerant el vincle vigent, comentari davant el qual Francesc va exposar el desig de casar bé la seua filla.

davant aquell consell, ja que afirma que, a partir de 1562, no accedia ja a la documentació si no era en companyia d'Hipòlita i del comte de Gayano. És evident, doncs, que el notari no gaudia de la confiança dels més pròxims als Centelles d'Oliva i que era, cada vegada més gran, la sospita que l'objecte de la seua presència a l'arxiu no era la classificació i l'ordenació dels escrits, segons com pretenia fer creure. Cristòfol Centelles tampoc no considerava convenient que manipulara els documents relatius a la Casa, des de la certesa que intentaria perjudicar-la. Però és Joseph Torres qui emet el judici més dur sobre aquest personatge. Conscient que havia llegit la clàusula hereditària de Gilabert, i de la seua afecció als ducs de Gandia, no dubta a assenyalar el fet sospitós de les seues prolongades i freqüents visites a l'arxiu i a insinuar que va cremar els actes referents a la successió dels Centelles que va trobar en ell.

D'acord amb tot això, no mancaria de congruència la hipòtesi de la incertesa de la duquessa de Gandia sobre el seu dret de successió al comtat d'Oliva. Davant el significatiu trastorn del judici del comte a partir de 1560 i l'absència de descendència per la seua part, Magdalena hauria considerat el seu lloc prioritari en la transmissió dels béns de la Casa i hauria intentat, a través de Martí de Veces, eliminar altres possibles candidatures. De manera que la consulta dels documents relatius a la successió d'aquella pot interpretar-se com a mostra de la debilitat de l'argument amb què comptava la duquessa per a afermar-se com cap del comtat; és a dir, mostra de la falta de contundència dels capítols matrimonials en què basava la seua reclamació.

Davant la resistència oferida per Jaume i els seus intents per demostrar la vigència del vincle successori establert per Gilabert de Centelles, la duquessa va modificar el rumb de la seua argumentació i va centrar la seua ofensiva en la malaltia mental del seu germà. La recaiguda patida pel comte en 1560, de la qual ja no es restabliria, brindava un excel·lent fonament amb què titlar-lo de dement i reprovar el testament que havia signat. És clar que, com acabem de comprovar a través del testimoni dels servidors més propers a Pere, aquest hauria testat amb anterioritat a 1560, cosa que obligava Magdalena a situar l'inici de la malaltia en un moment anterior a aquesta data per a dotar de sentit el seu discurs. I quina millor manera d'eludir altres possibles contradiccions de caràcter cronològic, que convertir en un fet continu l'alienació patida pel comte? A més, això no pareixia difícil, ateses les ocasions en què aquesta s'ha-

via manifestat; simplement, es tractava d'enllaçar les èpoques marcades pel trastorn i no deixar cap lloc al seny. D'ací, el testimoni dels adeptes a la Casa de Gandia que vam veure en capítols anteriors, al voltant de la prolongació del trastorn mental des de la caiguda al riu en 1556 fins al moment de la seua mort, al maig de 1569. Així, Nicholau Morales assenyalava que, després de la pèrdua del judici en 1557, la demència va anar augmentant fins al 1560, tot i que les bogeries comeses no van ser sempre les mateixes.

Però no anava només a negar-se que el comte gaudira d'un moment de seny durant aquest període, sinó que, a més, s'aguditzaria el seu trastorn i la pèrdua del comportament a què va donar lloc, tal com esmentàvem en pàgines anteriors. Serà l'element religiós l'escollit pels seus detractors, per a mostrar l'empitjorament de la seua alienació i crear una imatge de falsa cristiandat que induísca a rebutjar el contingut de les clàusules testamentàries. Així, no tindran inconvenient a denunciar, entre altres coses, l'incompliment dels preceptes de l'Església per la seua part:

Se deya publicament que aquell no confesava ni combregava, ni feya vida de cristià.⁵⁷

El motiu al qual s'atribueix el fet esmentat queda explícitament manifest en comentaris com:

La gent s'escandalitzava molt y lo tenia a molt mal, que tan solament lo scusava la demència y oradura.⁵⁸

O també:

Aquell no confesava ni combregava per estar orat y dement y no tenir juhi.⁵⁹

Tan sols l'alienació disculpava l'apatia mostrada per Pere cap a les normes religioses, una disculpa que haurien concedit no només els veïns

57. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 2407, f. 103.

58. *Ibidem*, f. 127v.

59. *Ibidem*, f. 129.

d'Oliva sinó també els inquisidors, i fins i tot l'arquebisbe de València. Perquè si aquests no havien castigat la seua negligència, era segurament pel coneixement que tenien del seu estat mental. D'altra banda, l'eucaristia era un sagrament que no solia donar-se a les persones dementes, de manera que el fet que el comte no la rebera era una prova més del desequilibri que patia.

No acaben ací les crítiques dirigides al noble en matèria religiosa. Encara més, les exposades perden rellevància en comparació amb els denigrants actes que se li imputaven, i darrere dels quals veiem, més que una crítica, una acusació d'apostasia. Quin sentit té, si no el de fer creure que coneixia profundament el turc, enemic de la fe catòlica, pels nombrosos llibres que sobre ell havia llegit? Què es pretenia assenyalant que venerava la seua imatge i encensava els seus retrats? Sembla evident la intenció de mostrar un home que renegava del Cristianisme i que ho feia, a més, duent a terme actes sacrílegs. Aquests haurien tingut lloc a l'església d'Oliva, on hauria baixat algunes nits en companyia de diversos criats, als qui hauria ordenat obrir diversos sepulcres i extraure els cossos, entre ells el d'un tal Mascó i el de l'esposa de mossén Nofre Tristull. La profanació incloïa, a més, actes com el cant de les profecies del rei Nabucodonosor i el maltractament dels llibres guardats a l'armari de l'església, com també el robatori d'un encenser que utilitzaria per a encensar les parets de la seua habitació.

L'acusació d'apostasia s'estenia, igualment, a la seua voluntat, en tot allò que es referia a la seua sepultura i a la transmissió dels seus béns. Respecte a la primera, el desig de ser enterrat en una caixa d'acer va ser relacionat amb el cos de Mahoma, sepultat de la mateixa manera, i assenyalava, a més, que cap senyor cristià i poderós, tant d'Aragó com de Castella o altres regnes, havia disposat res semblant. I, de nou, era relacionat amb el món islàmic, en referir que els moros no deixaven els seus béns a dones, sinó a parents barons, tot i que foren llunyans.

Però els arguments utilitzats per a invalidar el testament del comte d'Oliva no feien referència sols al seu contingut, sinó també a la seua forma. Si l'enterrament escollit pel noble i la negativa al fet que la seua germana el succeïra al comtat eren interpretats com a signes d'insensatesa i escassa cristiandat, no anava a ser entès d'altra manera el fet que s'esborraren del document de cessió les paraules «nuestro redentor Jesucristo», amb què s'acostumava a concloure aquest tipus d'escrits.

D'altra banda, els diferents estils utilitzats en la seua redacció van despertar la suspicàcia del procurador de la duquessa, qui va sospitar que havia estat ordenat per diverses persones. I Sans de Sòria es va convertir en el blanc a qui apuntaven les mirades. La desconfiança que planava sobre el notari es va veure avalada per declaracions, com la de mossén Johan Garcia López Daroca, qui l'acusava d'haver mantingut nombroses reunions entre desembre de 1558 i gener de 1559 amb Jaume Centelles —al qual s'acusava d'enemistar el comte amb el seu cunyat, el duc de Gandia— per a tractar assumptes relacionats amb el testament de Pere. Malgrat que el paborde no tenia, del fet que assenyalava, sinó vagues referències que alguns criats li havien donat a conèixer, es mostrava ben contundent en afirmar que la finalitat de tals encontres no era altra que tractar el que convenia a Jaume Centelles per a poder heretar la Casa i el comtat d'Oliva:

Té per molt cert e indubitat que lo dit Pere Sans de Soria y lo dit don Jaume Centelles se tancaven del modo que en lo dit capítol ha ditse deya entre los pajes del dit comte, que aquells parlaven, tractaven del que convenia al dit don Jaume per a poder heretar la dita casa e condat de Oliva.⁶⁰

L'última crítica a la disposició testamentària del comte estigué dirigida al seu desig de crear una Companyia dels Centelles, integrada per una trentena de cavallers que prendrien el nom i les armes de Centelles; una congregació que prestaria servei en la lluita contra els enemics de la fe catòlica a Oliva i, el més important, evitaria que els seus Estats passaren a ser propietat d'altres llinatges. Evidentment, no es va considerar assenyat, i molt menys cristià, que aquests cavallers gaudiren de l'usdefruit de les rendes dels dits Estats, mentre les germanes, els nebots i altres descendents pròxims al comte quedaven en una situació econòmica marcada per la precarietat.

Tots aquests arguments, citats en desprestigi del Centelles, anaven a ser refutats per aquells que el coneixien millor, decidits a salvaguardar la seua imatge i la validesa del seu testament. Deixant de banda la defensa de la transitorietat de la seua malaltia, que ja hem tingut ocasió de tractar en els capítols anteriors, ens centrarem ara en el rebatiment

60. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 2407, f. 85v.

de les altres censures conegudes. A la crítica al nomenament de Jaume Centelles com a hereu, no només es va insistir en la decisió dels comtes predecessors de vincular perpètuament els Estats de la Casa d'Oliva a Centelles barons, sinó que, a més, es va defensar la vinculació existent a la Casa d'Almedíxer, a la qual pertanyia Jaume. Era una cosa coneguda, d'acord amb el que van exposar diversos compareixents en la causa, que, acabada la descendència dels Centelles d'Oliva, succeirien en el comtat i els Estats els Centelles barons de la Casa d'Almedíxer, tal com havia manifestat el mateix comte Serafi en presència d'alguns dels seus servents. Havent estat ferit de gravetat amb unes fletxes Francesc Gilabert de Centelles, el seu oncle Serafi —II comte d'Oliva— havia pres la determinació d'unir en matrimoni, en el cas que aquell morira, la seua filla Magdalena amb Bernat Centelles, fill del senyor d'Almedíxer —Nofre Centelles— i germà de Jaume Centelles.

En la seua exposició al voltant del fet, i davant la possibilitat que fos considerat un simple rumor entre criats, mossén Pere Alcoi afegia algunes paraules que el mateix Serafi Centelles havia pronunciat davant la seua esposa Magdalena de Pròixida i algunes donzelles, en una ocasió en què Bernat, llavors jove patge al seu servei, va entrar a l'estança on aquells estaven reunits:

Mirau quin merdoset ha de ésser comte de Oliva si mor mon nebot sens fills mascles.⁶¹

Així doncs, en cas de no tindre descendència masculina els comtes d'Oliva, els Centelles de la Casa d'Almedíxer gaudien de preferència en la successió dels seus Estats.

Quant a les censures emeses pels detractors de Pere en referència a les seues inclinacions religioses, de les notícies aportades es desprén que aquest hauria abandonat l'hàbit de combregar i confessar cap a 1556 o 1557, quan va patir al paroxisme. Si el seguiment d'aquests preceptes en el període anterior pareix evident, les paraules dels seus defensors demostren també la deixadesa experimentada posteriorment. Així, encara que hi ha constància que va combregar amb Cristòfol Alcoi —sagristà a l'església d'Oliva— i va confessar davant els religiosos Jáfer, Tudela i Montanya abans de la malaltia de 1557, els dubtes expo-

61. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6078, f. 366.

sats sobre l'etapa posterior i l'absència de testimonis que defenguen la continuïtat d'aquesta pràctica confirmen, d'alguna manera, el seu desinterès cap a tals regles.

Ara bé, no s'ha d'extraure, com a conclusió de tot això, el desinterès de l'aristòcrata cap a la vida religiosa. De la mateixa manera que els seus coneixedors admeten el desistiment dels citats preceptes, reconeixen que la causa no va ser, en absolut, la manca de cristiandat; i si en 1557 o a partir de 1560 pogué deure's a la manca de judici, no va ser aquesta la raó que el va portar a això durant el període comprés entre 1558 i 1560. Prenent com a base la lucidesa mantinguda pel noble en aquest temps, l'abandó de l'hàbit de la confessió i l'eucaristia s'hauria degut a causes alienes al seu estat de salut, possiblement rancors provocats pel xoc entre les faccions dels Borja i dels Centelles. Referent a aquest tema, eixien en la seua defensa homes com Àngel Mercader, disgustat a causa del tracte que estava rebent el comte, per faltes que altres senyors havien comés igualment, sense ser atribuïdes a la demència. Tampoc no havia estat aquesta la causa de la indulgència mostrada pels inquisidors, almenys en determinades èpoques. Si la benignitat pogué ser deguda en 1557 a la malaltia patida pel noble, a partir de 1558 —moment en què aquest recuperava la salut— hagué de respondre al descoïneixement de la negligència comesa, amb la qual cosa els testimonis van assegurar que, en cas contrari, no hauria quedat impune, tenint en compte el perfecte estat del seu judici.

Pere no havia abandonat, però, la religió.⁶² Les seues obres de caritat i la seua participació en la vida religiosa de la vila el presentaven com:

Home y senyor de bo, sa y arreglat juhi y enteniment, y catolich cristià y que guardava los preceptes de la sancta mare sglésia.⁶³

I, per descomptat, no havia renegat del Catolicisme, de la qual cosa eren mostra, a més dels actes ja citats, les visites freqüents al monestir

62. Tot i que el comte escoltava missa al palau, era habitual que assistira juntament amb sa mare i les seues germanes als oficis divins a l'església d'Oliva, amb motiu d'alguns actes especials, com les onomàstiques de Sant Sebastià i Sant Antoni. A més, acostumava a acompanyar posteriorment la processó.

63. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6078, f. 245.

del Pi per a escoltar l'oració i comentar amb els frares alguns passatges de la Sagrada Escriptura. Encara més, exigia als seus servidors rectitud en les seues obligacions com a cristians, fet del qual Andreu Thur donava compte per experiència pròpia. Perquè coneixent el comte que el seu salvador no havia confessat en diversos anys a causa d'una venjança que tenia pendent, i veient que no aconseguia persuadir-lo perquè ho fera, li va imposar rotundament la confessió al monestir del Pi, com a condició per a continuar al seu servei, pressió davant la qual no va tindre més remei que cedir l'eivissenc.⁶⁴

Les al·lusions presentades pels seguidors de la Casa de Gandia, referents al que per a ells era una més que probable abjuració de la fe cristiana, van ser esclarides una a una, amb la finalitat de dissipar qualsevol dubte sobre les inclinacions religioses del comte d'Oliva. Així, el coneixement que sobre els turcs se li atribuïa va ser justificat immediatament per Alonso de Celada, qui reconeixia haver-li lliurat diversos llibres relatius al tema. Tanmateix, aquestes lectures no van tindre lloc sinó a partir de 1560, quan la malaltia havia arribat al seu moment àlgid i aquelles no tenien altre efecte que l'entreteniment.

Pel que fa als pretesos actes de profanació duts a terme a l'església d'Oliva, és Nofre Joan Pulbi qui desmenteix la intenció sacrílega de Pere i denuncia, des del primer moment, la tergiversació d'uns fets que ell mateix havia presenciats. La visita a l'església referida pels detractors del comte havia tingut lloc una nit de principis de 1558, quan aquest es trobava ja molt millorat de la demència patida, i el seu objecte no era sinó el de resar i gaudir, per uns moments, de la tranquil·litat del lloc. I va ser, precisament, el que va fer fins que Nofre Tristull, present també en l'oració i trencat de dolor per la pèrdua de la seua esposa, va rompre en plors. Incapaç de romandre impassible davant semblant escena i desitjós d'alleujar la desolació del seu majordom, el comte ordenà al testimoni alçar la llosa de la sepultura de la dona, perquè aquell poguera veure-la per darrera volta, tancant-la a continuació i tornant els tres al palau. Ni en aquesta ocasió ni en altres van tindre lloc els deshonorosos actes denunci-

64. Thur, que s'havia vist obligat a abandonar la seua Eivissa natal per raons que no exposa, esperava el moment de poder venjar-se d'un vell amic que no va complir la seua promesa de tindre cura de la seua dona i fills durant la seua absència de l'illa. D'ací, la seua negativa a una confessió que, finalment, hagué de complir per a poder seguir gaudint del respecte del seu senyor.

ats. I no era una cosa que defenguera només Pulbi, com a acompanyant del noble; els veïns d'Oliva, coneixedors de les visites que aquest solia fer a l'església, tampoc no tenien referències d'això ni podien creure-ho.

Altre dels arguments utilitzats per a desacreditar la creença de Pere va ser el de la forma d'enterrament recollida en la seua disposició testamentària, consistent en una caixa d'acer que havia de ser enterrada. L'ús generalitzat de la fusta en les sepultures i el desconeixement de senyors de qualsevol regne peninsular que hagueren disposat alguna cosa pareguda van ser motius suficients per a rebutjar una decisió que, a més, podia ser censurada d'anticristiana si era relacionada amb la figura de Mahoma. És aquest l'aspecte en què major grau d'avinença presenten els testimonis consultats en defensa de la fe del comte, entre altres coses perquè el mateix text del testament sembla justificar la raó per la qual escollia aquest tipus de sepultura.

La resposta de fra Hieronim Gomis, paborde del monestir de Nostra Senyora del Pi, demostra com era de racional una determinació que va arribar a ser considerada no només signe de demència, sinó també d'apostasia:

No li par a ell dit testimoni ésser orada la dita disposició, y lo effecte que ha de tenir dita caixa de asser posada davall terra es per a que los ossos fossen més temps conservats, majorment que lo dit comte don Pedro vol en son testament que lo seu cos fos treslladat en la sglésia nova que ell mana en son testament se faça y ediffique en dita vila de Oliva. Y així per a que lo seu cos pogués ésser millor conservat per a poder-se treslladar en dita sglésia, volgué que fos posat en dita caixa de asser, en la qual se podia molt millor conservar que en caixa de qualsevol altre metall.⁶⁵

D'altra banda, van ser diversos els que van reconèixer que, si bé la inhumació dels senyors en caixa d'acer s'havia vist en molt comptades ocasions a Castella, Catalunya o València, no era una cosa inusual entre els homes poderosos d'Itàlia.

Una vegada defesa la devoció del comte i el seu respecte cap al Catolicisme, només restava refutar el dubte llançat pels seus contraris al

65. ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 6079.

voltant de l'autoria del testament, la qual cosa no va resultar difícil arran del coneixement que molts servidors posseïen de l'estil utilitzat per l'aristòcrata en els seus escrits. Així, malgrat que algunes clàusules no tenien la senzillesa d'altres del mateix document, els servents no van trobar cap inconvenient a l'hora d'identificar qui les ordenava, acostumats com estaven a veure les pòlisses, les cartes i altres textos que aquell despatxava.

A més, Sòria no era persona de qui es dubtara; reputat com a bon notari i millor cristià per aquells que el coneixien, era difícil creure que hagués recorregut a la fal·làcia per a afavorir Jaume Centelles, i que hagués accedit a rebre el testament de Pere en el cas que aquest tinguera la ment trastornada.

D'aquesta manera, doncs, es responia al doble discurs reivindicatiu mantingut per Magdalena de Centelles i de Borja. Ni els capítols matrimonials ni l'afecció patida pel comte justificaven la invalidesa de la seua disposició testamentària, ja que els primers perdien força davant el vincle existent en la successió del comtat, i la demència no va protagonitzar sinó capítols transitoris, durant els quals no va tindre lloc cap tipus de negoci concernent a ella. La decisió de nomenar Jaume l'hereu no responia a la pobresa de lucidesa, sinó al desig de perpetuar la successió d'Oliva a Centelles barons, per tal d'evitar l'entrada d'altres llinatges, i a l'antipatia que pareixia sentir el noble cap al duc de Gandia.

No van fer efecte, tanmateix, els al·legats sostinguts pels adeptes de Pere de Centelles. El 21 de juliol de 1594, vint-i-cinc anys després de la seua mort, el Consell Suprem d'Aragó declarava nul el seu testament i es publicava sentència definitiva a favor de Magdalena.

Pere de Centelles no va consagrar la seua vida a la lluita, però la seua ment va lliurar una batalla dura contra la demència. No es va sumir en el món de la política i la diplomàcia d'altura, però va assumir el seu paper de governant i l'administració dels seus Estats. Ens trobem davant un personatge que, tot i exclòs segurament d'una història de grans figures, no deixa de ser una peça interessant per a enriquir el gran trencacaps del nostre passat històric. Un trencacaps en què, fugint de la supremacia dels grans fets, hem de donar cabuda a tot home i tot esdeveniment. Des d'aquest convenciment, espere que aquest treball desperte l'interés del lector i anime a realitzar noves investigacions que permeten ampliar el coneixement que, sobre els protagonistes de la nostra història, posseïm.

Capítol 5

TESTIMONIS ANALITZATS

TESTIMONIS FAVORABLES A JAUME CENTELLES

ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Expedient 2409

- ANTHONI CASTELLOLI, llaurador d'Oliva, 55 anys.
- BERNAT TORRES, llaurador d'Oliva, 37 anys.
- FRANCESC BORT, llaurador d'Oliva, 40 anys.
- FRANCESC JOSEPH SALA, notari d'Oliva, 49 anys.
- FRANCESC SALELLES DE FRANCESC, llaurador d'Oliva, 43 anys.
- GRACIÀ RODRIGO, llaurador d'Oliva, 45 anys.
- HIERONIMA MALLANA I DE PERPINYÀ, esposa d'Amador Perpinyà, 55 anys.
- YSABET STARCA, esposa del sastre Miquel Montó, 34 anys.
- JAUME CAFONT, hostaler d'Oliva, 50 anys.
- JAUME ESCRIVÀ, llaurador d'Oliva, 70 anys.
- JAUME FUSTER, llaurador d'Oliva, 44 anys.
- JOAN ÇAVALL, mercader d'Oliva, 43 anys. Justícia d'Oliva en 1571.
- JOAN DE LA CAVA, hostaler natural de Castella, 52 anys.
- JOAN NAVARRO ROIG, llaurador natural d'Almansa, habitant d'Oliva, 22 anys.
- JOAN OCHOA, calceter d'Oliva, 39 anys.
- JOAN ROGER, llaurador d'Oliva, 55 anys.
- JOAN SALELLES DE BERNAT, llaurador d'Oliva, 60 anys.
- JOAN SANCHIS, llaurador habitant de Pego, 52 anys.
- JOAN SEMPERE, llaurador d'Oliva, 40 anys.
- JOANA FUSTERA DE LA HOS, vídua de Miquel de la Hos, comptador del comte, 40 anys.
- JOSEPH FERRANDO, llaurador d'Oliva, 46 anys.
- JOSEPH SCRIVA, llaurador d'Oliva, 32 anys.

- En LUIS MARRADES, habitant de València, 39 anys.
- LUIS GARCIA, llaurador d'Oliva, 36 anys.
- LUIS MARTÍ, llaurador d'Oliva, 45 anys.
- MACHI ORIOLA, sastre d'Oliva, 38 anys.
- MIQUEL JOAN AGRAMUNT, llaurador d'Oliva, 62 anys.
- MIQUEL JOAN FERRANDO, llaurador d'Oliva, 34 anys.
- M. MIQUEL SEMPERE, paborde de l'església d'Oliva, 27 anys.
- MIQUEL SISCAR, natural i habitant d'Oliva, 50 anys.
- MIQUEL THOMAS FERRANDO, llaurador d'Oliva, 59 anys.
- PERE RODRIGUES, llaurador natural de Castella i habitant d'Oliva, 35 anys.
- PERE STARCA, fuster d'Oliva, 60 anys.
- SEBASTIÀ GILABERT, llaurador d'Oliva, 34 anys.
- SEBASTIÀ SALELLES, mercader d'Oliva, 50 anys.
- SIBILIA SERRA I DE THUR, esposa d'Andreu Thur, alcaid del castell de Santa Anna, 40 anys.
- SUSSANA OCHOA I DE BERTHOMEU, esposa de Miquel Berthomeu, llaurador, 49 anys.
- VIOLANT GINER I DE GAY, esposa de Cosme Gay, mercader, 55 anys.

ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Expedient 3198

- ALONSO DIXER, notari de València, 46 anys.
- ANTHONI PERPINYÀ, picapedrer natural de Catalunya i veí d'Oliva, 40 anys.
- ANTHONI TUR, natural d'Eivissa, 21 anys.
- AUSIÀS SALELLES, llaurador d'Oliva, 49 anys.
- En BATISTE GASCÓ, velluter de València.
- En BATISTE TORRES, llaurador d'Oliva, 34 anys.
- BERTHOMEU AGRAMUNT, espardenyer d'Oliva, 22 anys.
- BERTHOMEU OLMES, fuster d'Oliva, 36 anys.
- En DIMES AGUILAR, artesà de València, 24 anys.
- DOMINGO RIBOT, cuiner en casa del comte, natural d'Itàlia, 70 anys.
- FRANCESC JOAN GIL, notari de València, 60 anys.
- FRANCESC JOAN DE HUESA, habitant de València, 43 anys.
- En FRANCESC JOAN ÇAVALL menor, mercader d'Oliva, 22 anys.
- FRANCESC LUQUIA, notari de València, 55 anys.
- M. FRANCI GRANULLES, habitant de València, 42 anys.
- En GASPAR DE LESCANO, mercader de València, 48 anys.
- GASPAR LUIS RAMON, algtzmir del «portant veus de general governador», habitant de València, 34 anys.

- GASPAR MICÓ, notari de València, 60 anys.
- En GRATIA RODRIGO major, teixidor de València, 67 anys.
- En HIERONI DE HUESA, habitant de València.
- En HIERONIM SORIANO, boter d'Oliva, 40 anys.
- En JAUME ROGER, llaurador d'Oliva, 25 anys.
- JAUME SALA, sucrer d'Oliva, 22 anys.
- En JAUME ESCRIVÀ menor, llaurador d'Oliva, 27 anys.
- En JAUME SEMPERE, llaurador d'Oliva, 25 anys.
- En JOACHIM MASCÓ, habitant de València, 31 anys.
- En JOAN AGUT, llaurador d'Oliva, 47 anys.
- M. JOAN ÇAVALL, beneficiat a l'església d'Oliva.
- M. JOAN FORTUNY, paborde habitant d'Oliva.
- En JOAN MARCO, llaurador d'Oliva, 30 anys.
- M. JOAN PUJOL, canonge del comtat de Fuentes, del Regne d'Aragó, 55 anys.
- En JOSEPH RODRIGO, mercader de València, 22 anys.
- En JOSEPH SALELLES, estudiant d'Oliva, 20 anys.
- En JOSEPH SCRIVA, llaurador d'Oliva.
- JOSEPH TORRES, cirurgià de València, 35 anys.
- En LUIS CASFONT, llaurador d'Oliva, guarda del castell de Santa Anna, 30 anys.
- LUIS PIERA, llaurador d'Oliva, 25 anys.
- LUIS DE VEGA, fuster d'Oliva, 53 anys.
- MIQUEL CANEMÀS, calceter d'Oliva, 32 anys.
- MIQUEL JOAN AGUILAR, artesà de València, 38 anys.
- MIQUEL JOAN AGULLÓ, natural de Penàguila, habitant d'Oliva, 42 anys.
- MIQUEL JOAN FERRANDO, llaurador d'Oliva, 32 anys.
- En MIQUEL JOAN SALELLES, llaurador d'Oliva, 32 anys.
- En MIQUEL JOAN ESCRIVÀ, llaurador d'Oliva, 45 anys.
- MIQUEL DE MEDINA, habitant de València.
- MIQUEL MONTÓ, sastre d'Oliva, 39 anys.
- En PERE JOAN FERRANDO, llaurador d'Oliva, 27 anys.
- En PHELIP ALBINYANA, mercader d'Oliva, 30 anys.
- SEBASTIÀ SALELLES, llaurador d'Oliva, 42 anys.
- En SEBASTIÀ SALELLES, mercader d'Oliva, 23 anys. Fill d'Ausiàs Salles.
- En SEBASTIÀ SUSÀ, mercader d'Oliva.
- En VICENT VALLTERRA, habitant de València, 42 anys.

ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Expedient 2406

- N'ALONSO MARTINES, apotecari d'Oliva, 65 anys.
- M. DOMINGO VORNAY, paborde natural i habitant d'Oliva, 30 anys.
- M. GASPAR TAMANA, cavaller d'Oliva, 22 anys.
- En JAUME SISTERO, habitant de València, 31 anys.
- En JOAN PISA, metge natural de Mallorca, 38 anys.
- SEBASTIÀ SALELLES, llaurador d'Oliva, 76 anys.

ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Apèndix 6078

- AGOSTÍ LLORET, fuster d'Oliva, 35 anys.
- ALONSO DE CELADA, habitant d'Oliva, 50 anys. Gentilhome i trinxa-dor al servei del comte des de 1553.
- ANDREU THUR, natural d'Eivissa, alcaid del castell de Santa Anna d'Oliva, 60 anys.
- BALTASAR SEMPÈRE, llaurador, 34 anys.
- COSME ANDRÉS, abaixador d'Oliva, 57 anys.
- M. COSME GAY, mercader d'Oliva, 60 anys.
- FRANCESC GILABERT, llaurador, 41 anys.
- FRANCESC MARTÍ, llaurador d'Oliva.
- FRANCESC YNIÇA, llaurador d'Oliva, 35 anys.
- HIERONIM SORIANO, boter natural de València, habitant d'Oliva, 39 anys.
- JOAN FIGUERES, llaurador natural de Catalunya, habitant d'Oliva, 40 anys.
- JOAN RAPHEL, artiller d'Oliva, 60 anys.
- LUYS GARCIA, habitant d'Oliva, 40 anys.
- NOFRE JOAN PULBI, patge del comte des de 1556, gentilhome a partir de 1559.
- M. PERE ALCOI, paborde de l'església d'Oliva, 70 anys.
- PERE BERTHOMEU, llaurador, 40 anys.
- PERE CANEMÀS, sastre d'Oliva, 27 anys.
- PERE VILARNAU, llaurador d'Oliva, 41 anys.
- RAFAEL ROVIRA, llaurador d'Oliva, 50 anys.
- THOMAS BELLIT, llaurador d'Oliva, 80 anys.
- VICENT GAY, llaurador d'Oliva i sobrestant d'un trapig, 45 anys.

ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Apèndix 6079

- N'ÀNGEL MERCADER, habitant de València, 45 anys.
- N'ÀNGEL VILANOVA, habitant de València, 37 anys.

- ANRICH ARUMENGO, habitant de València, 64 anys.
- Fra ANTONI BELTRAN, de l'Orde de Sant Francesc, vicari del cor del monestir de Sant Francesc de València, 44 anys.
- Fra BERTHOMEU SIMÓ, de l'Orde de Sant Francesc. Anteriorment, guardià al monestir de Santa Bàrbara de Castelló de la Plana; després, resident al monestir de Sant Francesc de València, 39 anys.
- CRISTÒFOL FENOLLET, habitant de València, 45 anys.
- DIEGO GARCIA MIRANDA, artesà.
- N'EXIMEN PÉREZ DE CALATAYUT, habitant de València, 29 anys.
- FRANCESC GINER, notari de València, 50 anys.
- M. FRANCESC PEREIRA FETA, paborde natural de Nules, habitant de la Vall d'Uixó, 50 anys.
- Fra FRANCISCO DE CABANYES, de l'Orde de Sant Francesc, guardià del convent de Sant Francesc de València, 57 anys.
- En FRANCISCO FENOLLET, habitant de València, 50 anys.
- En GASPAR SIEPOLO, notari coadjutor del mestre racional.
- M. GUILLEM RAMON DE BLANES, *mustaçaf* de València en 1570, 35 anys.
- Fra HIERONY GARCIA, de l'Orde de la Santíssima Trinitat. Resident al monestir de la Trinitat de Barcelona, després al monestir del Remei de València.
- Fra HIERONIM GOMIS, paborde de l'Orde de Sant Francesc.
- M. HIERONY DE MORA, habitant de Nules, 38 anys. Paborde de l'església parroquial de Moncofa.
- Fra HIERONYM PARDO DE LA CASTA, habitant de València, 70 anys. Comanador major de l'Orde de la Mare de Déu de Montesa i de Sant Jordi.
- HIERONYMA ORIOLA I DE FERRANDIS, dona del calceter Ferrando Sanchis, 27 anys.
- ISABEL CUELLO I DE CARLOS, habitant de Sogorb, 34 anys. Criada de cambra de la comtessa Hipòlita.
- JAUME SISTERNES, habitant de València, 33 anys.
- JOAN BATISTE BENEYTO, doctor en Dret, habitant de València, 43 anys.
- En JOAN BATISTE COSTA, notari de València, 39 anys.
- M. JOAN BATISTE NAVARRO, habitant de València, 40 anys.
- JOAN BATISTE UGO, metge de València, 50 anys.
- Fra JOAN DE BOZAN, natural de Torzillas (Castella), 47 anys. De l'Orde de Sant Francesc, resident al monestir de la Trinitat de València.
- M. JOAN FERRANDIS DE SOTO, escrivà habitant de València, 43 anys.
- En JOAN GARCÉS, notari de València.
- JOAN SIMÓ BOQUERA, alcaid del castell de Palaus, 50 anys.

- M. LUYNS PONS, paborde de València.
- MARIÀ NAVARRO, teixidor de llana habitant de València, 40 anys.
- En MATHEU GILABERT DE CASTELLVÍ, habitant de València, 50 anys.
- MILLÁN DE TORRES, mercader de València, 35 anys.
- MIGUEL JOAN BENEYTO, habitant de València, 46 anys.
- MIGUEL MAGI, notari de València, 60 anys.
- En MIGUEL MARTÍ, habitant de València, 44 anys.
- En MIQUEL ROMERO, paborde natural i habitant de Requena, 44 anys.
- M. MIGUEL TEMPRADO, rector de l'església d'Alfajar, 56 anys.
- En MIGUEL DE VILANOVA, canonge de la catedral de València, 33 anys.
- PERE DE MORA, habitant de Nules, 66 anys.
- SEBASTIÀ CATALÀ DE GOMIS, habitant de València, 60 anys.
- Sor STEPHANIA SAURUVIA, de l'Orde de Sant Francesc, resident al convent de Santa Clara de Xàtiva, 29 anys.
- Fra VICENT, de l'Orde de Sant Francesc, paborde de València, 33 anys.
- Fra VICENT ANYÓ, paborde de l'Orde de Sant Francesc. Resident al monestir de Jesús, 30 anys.
- Fra VICENT T., paborde de l'Orde de Sant Francesc, guardià del Santo Esperit, 45 anys.

TESTIMONIS FAVORABLES A LA DUQUESSA DE GANDIA

ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Expedient 2407

- N'ALONSO SANOGUERA.
- AMBRÒS MARTÍNEZ, canonge de la Seu de Gandia, 36 anys.
- ÀNGELA CASTELL I DE MORALES, esposa de Pere Morales, generós d'Oliva, 28 anys.
- ANTHONI FORNÉS, calceter d'Oliva.
- ANTHONI QUESADA, natural de Castella, algtzир general del marquesat de Dènia.
- AUSIÀS FERRER, habitant d'Ondara.
- BALTHASAR ORIOLA, mercader de Gandia.
- Fra BATISTE DE SALAMANCA, paborde i resident al monestir de Sant Jeroni de Cotalba, 53 anys.
- BEATRIU CANTÓ I DE PORTA.
- BEATRIU OSONA, filla de Francisco Osona, 20 anys.
- En BERNABEU DE BORJA, senyor de la baronia d'Anna, habitant de València, 37 anys.

- BERNARD DOMÍNGUEZ, canonge de la Seu de València, 55 anys.
- BERTHOMEU FERRI, llaurador de Gandia, 65 anys.
- BERTHOMEU GIBERTO, paborde beneficiat de l'església d'Oliva.
- BLAY NAVARRO, paborde beneficiat de la Seu de València.
- Fra BONAVENTURA LARRALS, paborde de l'Orde de Sant Francesc, resident al monestir del Pi, 80 anys.
- COLOMA MORALES, filla de Nicholau Morales, 26 anys.
- COSME OSONA, habitant d'Oliva.
- DAMIÀ PALOMINO, mercader d'Oliva.
- DAMIÀ XIMENO MANYA, habitant de Cocentaina.
- DIEGO DE BARSENA MONTOYA, noble d'executòria donada en la Reial Cancelleria de Granada pel rei. Habitant d'Uclés, del maestrat de Santiago, 31 anys.
- FERRANDO GARCIA, habitant de Gandia.
- FRANCESC BENET CAMACHO, mercader natural de Murla, habitant d'Oliva.
- FRANCESC JOAN MAIANS, paborde de l'església parroquial d'Oliva.
- FRANCESC JOAN SOLIVERA.
- FRANCESC JOAN TORRES, natural d'Oliva, habitant de la baronia d'Alcalà.
- FRANCESC JOAN VIVES, paborde de Vilallonga, 50 anys.
- En FRANCESC ROGLÀ, natural de València, habitant d'Oliva.
- FRANCESC SALA, mercader de Tortosa, 40 anys.
- M. FRANCESC SALA, paborde beneficiat de l'església d'Oliva.
- FRANCI MIRÓ, habitant de Pego.
- FRANCISCO MORALES, habitant de Gandia, 41 anys.
- GASPAR CORSO, natural de València, habitant d'Oliva.
- GASPAR JOAN DESPUIG, natural d'Oliva.
- GASPAR VALENTI, habitant de València, 46 anys.
- GASPAR VILLALÓN.
- GENÍS NAVARRO, mercader de Navarra, habitant de Pego.
- HIERONI ANTEQUERA, sastre de Gandia, lloctinent de Gandia en 1571, 42 anys.
- M. HIERONI CANO, paborde de l'església d'Oliva.
- HIERONI LAURADOR, abaixador d'Oliva.
- Fra HIERONI QUINTANA, de l'Orde de Sant Jeroni, resident al monestir de Nostra Senyora de l'Esperança de Sogorb.
- HIERONIMA PORTA I DE SALA, 49 anys.
- HIERONI SALA, habitant de Pego.
- ISABET JOAN CALDERO, esposa de Miquel Hieroni Danon, habitant d'Oliva, 36 anys.

- ISABET JOAN OSONA, filla de Francisco Osona, 40 anys.
- ISABET SANCHO I DE CORSO.
- Sor ISABEL XIMENEZ, beata de l'Orde de Sant Francesc.
- JAUME JOAN SOLIMERA, habitant de València, 51 anys.
- JAUME JOAN MIRÓ, natural de València, habitant d'Oliva.
- JAUME SALA, habitant d'Oliva, jurat en cap de la vila en 1571.
- JOAN AGRAMUNT, calceter de Gandia, 30 anys.
- JOAN BERTHOMEU, llaurador d'Oliva, 97 anys.
- JOAN BORT, habitant d'Oliva.
- JOAN GARCÉS DE MARZILLA, habitant d'Oliva.
- M. JOAN GARCIA LÓPEZ DAROCA, paborde de la Seu de Gandia.
- JOAN DE LESCANO, cirurgià natural de Navarra, habitant d'Oliva.
- JOAN REVERT, canonge de la Seu de Gandia, 70 anys.
- JOAN SALA, notari d'Oliva, 53 anys.
- Fra JOAN VIDAL, paborde resident al monestir de Sant Jeroni de Cotalba, 37 anys.
- JOAN VIVES, fuster natural de Benissa, habitant d'Oliva, 45 anys.
- JOANA FERRANDO I D'URGELLES, vídua de Joan Urgelles.
- LUIS DOMINGUES, escrivà.
- Fra LUIS FALCÓ, de l'Orde de Sant Francesc, resident al monestir de Sant Francesc de València, 56 anys.
- LLUÍS FERRER, batle d'Ondara.
- LLUÍS MIRÓ, notari habitant de Cofrents.
- LLUÍS RODA, artesà de València.
- MACIÀ BERENGUER, habitant d'Aiora.
- MAGDALENA DOMINGUES I DE SENDRA, habitant de Pego, esposa de M. Sendra, llaurador de Pego.
- MARIA BERENGUER, habitant de Cofrents.
- MARIANNA OSONA, filla de Francesc Osona, 30 anys.
- MELCHIOR PUIG, natural d'Eivissa, habitant de Gandia, 38 anys.
- MIQUEL ÀNGEL DIONÍS FACHS, habitant de València, 46 anys.
- MIQUEL GOMAR, habitant de Pego.
- MIQUEL HIERONI DANON.
- MIQUEL MARTÍ DE SUASOLA, habitant de Pego.
- MIQUEL SISCAR, habitant de Pego.
- MIQUEL VIVES, llaurador d'Oliva.
- NICHOLAU MORRELLES, doctor en Dret, habitant de València.
- Fra NICHOLAU VILAR, paborde resident al monestir de Sant Jeroni de Cotalba, 33 anys.
- NOFRE JOAN DESPUIG, natural d'Oliva, habitant d'Albaida.
- M. NOFRE LUIS GARCIA, habitant de València, 65 anys.

- Fra PAULO TORRELLES, paborde resident al monestir de Sant Jeroni de Cotalba, 80 anys.
- PEDRO MONTOYA.
- PERE BORT, paborde beneficiat de l'església d'Oliva.
- PERE GARCÉS DE MARZILLA, habitant d'Oliva, secretari del comte, 65 anys.
- PERE GUARDIOLA, notari natural de Morella, habitant d'Oliva, 28 anys.
- PERE JOSEPH OLZINA, algutzir.
- PERE MORALES, habitant d'Oliva.
- PERE XIMENO, notari de Gandia, 71 anys.
- ROCH SELLÉS, llaurador d'Oliva, habitant de Gandia.
- SIMÓ MIRALLES, mercader de Pego.
- THOMAS SAPENA, notari de València, 54 anys.
- URSOLA DE MARZILLA, esposa de Pere Garcés de Marzilla, 50 anys.

APÈNDIX DOCUMENTAL

DOCUMENT 1

1560, març 16. València

Francesc Centelles testifica davant misser Gaspar Roca sobre l'agressió patida per la comtessa Hipòlita al monestir del Pi per part de Pere de Centelles.

ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Apèndix 1737

Lo noble don Francisco Centelles, caballero habitant de la vila d'Oliva de present atrobat en la ciutat de València, testimoni a nostre Senyor Deu Jesucrist en mans e poder del magnífic micer Gaspar Roca, doctor del Real Consell, de testificar veritat.

E dix que sia en veritat que en lo dia de depús-ahir que comptaven XIII de març, stant lo comte d'Oliva en lo monestir del Pi, lo qual sia junt a Oliva, que es de l'orde de San Francesc, en lo qual havia alguns dies que dit comte stava retret per respecte de sa indisposició. Y stava de manera que tenia per aposiento una cetla de frare, y en dita cetla hi havia una litera dins la qual lo dit comte stava continuament sens poderlo traure de aquella ni voler aquell veure a persona alguna sino sols als que li servien. Y stant en tal estrem y encara en altres pus forts dels dessus dits, dix parlant en lo dit dia de despús-ahir ab lo majordom de la casa d'aquell, ques diu Nofre, interrogant aquell lo dit comte que quina pena tendria aquell que matàs a sa muller, y ell no sap lo que lo dit majordom respongué per què no si trobà ell testimoni present més de haver hoyt dir lo dessus dit als criats y patges qui servien al dit comte; e assent en lo dia de ahir comptats XV del mes que podien ser les dos hores après migjorn poch més

o menys, stant lo dit comte en la litera com acostumava de star sempre en dita cetla en la qual sia la dita litera, hon lo dit comte stà la comtesa dona Ypolita sa muller a veure al dit comte son marit. Y stant los dos a soles lo dit comte, stant dita dona Ypolita descuydada scrivint junt a dita litera, li pegà ab un arcabucet que aquell té de pedrenyal que és com a punyal, lo qual arcabucet té hun puncho lo qual ve a encachar en la boca del canó del dit arcabús y resta com a punyal, y li pegà en lo polç no sia en recort ell si és lo dret o lo squerre, dels quals colps eixqué gran effusió de sang. E cridant dita senora comtessa dient que la hauria morta, entraren los que staven aguardant fora dita cetla, ço és, un patge ques diu Morales e lo dit majordom y los frares de la casa, los quals, tenint notícia del dit cas, entraren e li levaren lo dit arcabucet. Bé és veritat que quant lo patge entrà en dita cetla e veu a la dita comtessa nafrada e al comte ab lo dit arcabucet en la mà, se abressà al dit comte per levarli dit arcabucet com de fet lo y levà, bé que dit comte nafrà al dit patge en la mà molt poch que sols és un rascuny, e dita senora comtessa eixqué de dita cetla e la posaren en lo capítol de dit monestir e en un apartament de aquell dit monestir, ys procurà en curarla y donarli lo recapte que convenia.

Y ell testimoni stant en Oliva y tenint notícia del dessus dit, anà al dit monestir e entrà en la dita cetla e trobà al dit comte que stava fora de dita litera, y que li havien ja levat dit arcabusset y totes les altres armes. Y ja havien obert les finestres de dita cetla, les quals dit comte tostemp volia tenir tancades, y troba'l ell testimoni que era làstima veure'l de la manera que stava per què stava ab huns sarauells blanchs destela larchs fins abaix i ab un [...] tot sgueixat y molt brut, tenint los brassos tots arromangats fins als hombros y de tal manera que se conexia bé en ell quant fora de si y stava, rient com si no hagués fet cosa alguna.

Y axí el testimoni ab don Cristofol Centelles y Manuel Martorell y lo alcait d'Oliva, ques nomena Anthonio de Lofrasso, determinaren après de haver fet curar a la dita comtessa, y après de haver deixat en carrech a don Jaume e a don Miquel Centelles la persona del dit comte per a que sens perdre'l un momento de vista ni apartarse dell, per ço que no pogués ni jugués lo dit comte de poder fer algun sinistre en sa persona ni en persona de altri, com ja hagués fet algun ademan

de voler-se lançar per una finestra, als dessus dits encarregant-los la custodia del dit comte conforme a la importància del que era y deixant-los carrechs, e que en continent que fer-se pogués lo portassen al palacio de Oliva y el posassen y tinguessen en les estancies ahon acostumaven de tenirlo quant lo dit comte stigué mal la primera vegada.

E deixat tot lo recapte que convenia sens partir el testimoni e los dessus dits que serien les sis hores de la vesprada del mateix dia, y vingueren tota la nit ab la diligència possible a donar part y rahó del dessus dit a sa excelència y al Real Consell, lo que ell testimoni dix saber interrogat.

DOCUMENT 2

Capítols pactats entre Francesc de Borja i el seu fill Carles de Borja, d'una banda, i Francesc Gilabert de Centelles, la seua esposa Maria de Cardona i la seua filla Magdalena de Centelles, d'una altra, sobre el matrimoni d'aquesta amb Carles.

ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 2523

VIII CAPÍTULO

Item ha sido pactado y concertado entre las dichas partes que en caso que el dicho señor don Pedro Centelles, hijo del dicho señor conde de Oliva, muriesse sin tener hijos legítimos y de legítimo matrimonio procreados, o en caso que los tuviesse faltasse legítima sucesión dellos, y que el dicho señor conde no tuviesse otro o otros hijos legítimos varones de la dicha señora condessa ni de otro matrimonio, y que en caso que los tuviesse faltasse legítima sucesión dellos, en tal caso succeda en la casa y stado de Oliva y en todos los otros stados, villas, baronías, y lugares que hoy tiene el dicho señor conde assí en el presente Reyno de Valencia como en el Reyno de Serdeña, la dicha Señora Doña Madalena su hija, si en el tiempo de dicha successión biva fuere, y si no sus hijos y descendientes deste matrimonio, en la forma que desuso se dirá, la tal en qual caso de successión y sus hijos y descendientes della en la forma desuso escrita y no de otra manera el dicho Señor Conde [...].

IX CAPÍTULO

Item ha sido pactado y concertado entre las dichas partes que en caso de dicha successión, si el dicho señor Marqués

de Lombay y señora doña Madalena no ternán más de hun hijo o una hija, que ste tal hijo o hija succeda en todos los stados, baronías y lugares que el dicho señor conde tiene en el presente Reyno y en el Reyno de Serdeña, y de ahí adelante vaya la successión en sus hijos successores y descendientes de major en major, precediendo siempre y en todo caso el varón a la muger. Y en caso que tengan dos hijos varones deste matrimonio, el segundo hijo haja de succeder y succeda en el stado de Oliva y los sobredichos stados, villas y lugares, tomando el nombre y armas de Centelles y Casa de Oliva. Y en caso que ste tal no tuviesse hijo varón de legítimo matrimonio procreado, y el señor marqués y señora doña Madalena tuvieren otro hijo varón, ste tal succeda con las mesmas condiciones; y muriendo dicho segundo hijo y succediendo el tercero si le huviessse, sin dexar hijos legítimos varones successores y en falta de la successión dellos por falta de varón, buelva el dicho stado y stados y baronías y lugares sobredichos a la dicha señora doña Madalena si biva será, o sus successores legítimos de unos en otros, de major en major precediendo como dicho es el varón a la muger.

XI CAPÍTULO

Item ha sido pactado y concertado entre las dichas partes que el Señor Conde de Oliva pueda poner los vínculos que le pareciere en su testamento o en cualquiera otra disposición, en dicha successión de Oliva y los otros stados, baronías, lugares sobredichos, tan solamente en caso que faltasse la successión y descendencia legítima deste matrimonio del dicho señor marqués de Lombay y señora dona Madalena, y no de otra manera.

DOCUMENT 3

1594, juliol 14. València

El procurador de la duquesa de Gandia demana al Consell el seu vot al voltant de la causa mantinguda por aquesta contra Jaume Centelles perquè puga donar-se sentència definitiva.

ARV, *Procesos Real Audiencia*, Part 3a, Exp. 703

En la causa de publicació del pretés testament de don Pedro Centelles com últim conte de Oliva, que se ha tractat en la Real Audiència entre les parts de don Jaume Centelles, don Miquel Centelles y don Francisco Centelles, germans agents de una, y dona Madalena Centelles duquesa de Gandia, germana del dit conte don Pedro, convenguda de part altra, a relació del molt magnífich micer Gaspar Roca com doctor del Real Consell, en virtut de les reals lletres causa vivendi et recognoscendi provehides. Se esperen de cada dia los vots dels molts magnífichs doctors del Consell Supremo de sa Magestat per a publicarse sentencia deffinitiva en dita causa. Per al qual efecte y per la celebració que en lo dit mig temps hi ha hagut de les últimes Corts generals de Monçó, Alfonso Salelles, notari procurador de dita duquesa, suplica a vostra excelència sia servit ad cautellam et quatenus oposit manàs evocar dita causa a dita Real Audiència, y que aquesta sia comessa a hu dels molts magnífichs doctors de la una de les dos sales de dita Audiència Real en la qual dita sentència se deu publicarjuxta formam [...].

FONTS I BIBLIOGRAFIA

FONTS

1) Arxiu del Regne de València

Procesos Real Audiencia

Part 3a

Expedients 703, 2406, 2407, 2409, 2523, 3198, 6078

i 6079.

Apèndixs 1737 i 6079.

BIBLIOGRAFIA

D. A. (1997): *El palau dels Centelles d'Oliva*, Associació Cultural Centelles i Riusech, Oliva.

FERNÁNDEZ ÁLVAREZ, Manuel (1998): *Felipe II y su tiempo*, Madrid.

PARKER, Geoffrey (1991): *Felipe II*, Madrid.

PONS FUSTER, Francisco (1981): *Aspectos económico-sociales del Condado de Oliva (1500-1750)*, Oliva.

